

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

17e jaargang nr. 6

15 november 1988

Ere-voorzitter : J. Tytgat, ere-notaris.

Voorzitter : G. Hebbelynck

Onder-Voorzitter : H. Collumbien

Secretaris : R. Van Geluwe, Maïssstraat 235, 9000 Gent

Penningmeester : A. Verbeke

Archief en ruïldienst : Mevr. A. Eggermont, Maïssstraat 235, 9000 Gent

Redactie-adres : Lijnmolenstraat 149, 9110 Sint-Amansberg - Gent

Administratie : Koggestraat 14 - 9000 Gent

Postrekening : 000-105.04.73-60, Heemkundige en Historische Kring
Gent, 9000 Gent.

Lidgeld : 300 fr. per jaar. Buitenland : 400 fr. per jaar. Steunende leden :
500 fr. per jaar. Beschermden : 1000 fr. per jaar.

INHOUD

Gentse revolutionaire figuren : Jean Robert Graham	299
Inventaire archéologique : Grenzen van de grondgebieden van Gent en van Sint-Pieters	307
Armand Heins	308
Uithangborden te Gent (Vervolg)	313
Van alle Markten thuis. Deel 7. Van Kloostermarkt, Potjesmarkt en Dievenmarkt naar Prondelmarkt	318
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	330
Voeding 1819 in "Het Tuchthuis" te Gent	334
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)	335
Zivil-Arbeiter-Bataljon 4 te Gent	341
Puzzel 1988	352
Lezers schrijven ons	358
Vraag en Antwoord	359
Bibliografie	359
Beschermden - Steunende leden - Steunfonds	361
Gênsche Prâot	364
Aanvullende Ledenlijst	365
Inhoud 1988	367

Bibliotheek en wekelijkse bijeenkomsten : in het Documentatiecentrum
voor Streekgeschiedenis, Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr.
46, Sint-Amansberg : elke zondag van 10 tot 12 uur (uitgenomen op feest-
dagen). Gesloten in juli en augustus. Bibliotheecaresse : Mevr. A.
Eggermont

Verantwoordelijke uitgever : Hugo Collumbien, Lijnmolenstraat 149,
9110 Sint-Amansberg - Gent.

AAN ONZE LEDEN

Het huidig nummer is het laatste van onze jaargang.

Deze onder onze leden die het goed idee hebben hun nummers van "Ghendtsche Tydinghen" jaarlijks te laten inbinden, kunnen binnenkort weer een prachtig, rijkelijk geïllustreerd boek toevoegen aan hun bibliotheek. Een boek boordevol Gentse wetenswaardigheden waarvan vele voor de eerste maal gepubliceerd werden, een boek dat binnen een 10-tal jaren zeldzaam geworden zal zijn en waarvoor men, als men het nog eens zal tegenkomen in een of ander antiquariaat, veel geld zal moeten neertellen. Wij willen even uw aandacht vragen voor het feit dat de kosten voor de uitgave van ons tijdschrift steeds blijven stijgen (een normaal verschijnsel in onze tijd) en dat, sedert verschillende jaren, de kosten voor het drukken en verzenden serieus uitstijgen boven het abonnementsgeld van 300 fr. U kunt dus raden wat er gaat komen.

*Wel, u hebt verkeerd geraden. Hoe ongelooflijk het ook moge klinken : ons lidgeld blijft gehandhaafd op **300 fr.** voor onze binnenlandse leden en militairen in Duitsland. Onze buitenlandse leden blijven **400 fr.** betalen om de aanzienlijk hogere portkosten op te vangen.*

Of wij gek geworden zijn? Neen. Hoe wij het kunnen doen? Verscheidene factoren zijn daarvoor verantwoordelijk. In de eerste plaats een zuinig beheer. (De Staat zou eens een stage mogen komen doen bij ons, het zou de belastingbetaler een heel stuk schelen in zijn porte-monnaie). In de tweede plaats, een schare van trouwe medewerkers die in alle stilte zich volledig en gratis inzetten voor een goede zaak. Niemand van onze medewerkers heeft ooit één centiem vergoeding gekregen. Ze beschouwen dit als vanzelfsprekend want het zijn stuk voor stuk idealisten (Ja, ja, dat bestaat nog!). En ten derde - en dat weegt wel het zwaarste door - 216 mecenasen die er voor zorgen dat een tijdschrift dat minstens 400 fr. zou moeten kosten kan geleverd worden voor 300 fr., een prijs die ook voor de minder bedeeden onder ons geen bezwaar kan vormen.

Wilt u eens uw tijdschrift openslaan op pp. 361-363 en met dankbaarheid de namen bekijken van diegenen die er voor zorgen dat wij voor een luttel bedrag een tijdschrift kunnen aanbieden waarvan het peil ons door velen - zeer terecht - benijd wordt. Mogen wij aan onze weldoeners vragen hun mooie, zéér gewaardeerde geste ook in 1989 te willen herhalen? Ze maken er veel mensen blij mee.

Wat zal de Jaargang 1989 ons brengen? Veel te veel om op te noemen, maar het zal de moeite waard zijn. Een van onze grote problemen is dat wij over veel meer interessante copie beschikken dan wij ons kunnen veroorloven te publiceren. Niet plezant.

Deze die nu hun abonnement zouden opzeggen zouden een tragische vergissing begaan waarvan zij heel hun leven de niet te overziene gevolgen zouden moeten dragen.

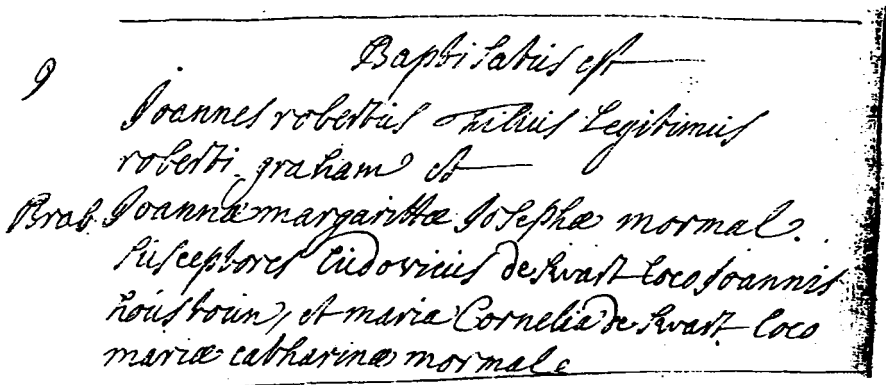
Nog dit, lees het aandachtig want het is zeer BELANGRIJK : Betaal NU, ONMIDDELIJK uw lidgeld voor 1989. Bewijs ons deze wederdienst die u zelf ten goede zal komen : hoe minder nutteloze onkosten, hoe meer bladzijden in uw tijdschrift.

Schrijf duidelijk naam en adres en zo mogelijk uw lidnummer. Laat geen anderen betalen die dan vergeten te vermelden dat het voor uw rekening was. Voor de dames geldt steeds dezelfde regel : hebt u altijd betaald onder uw meisjesnaam, doe zo voort. Idem indien het op de naam van uw echtgenoot was, verander niets aan het gebruikte systeem. Onze Penningmeester heeft ook recht op een gezonde nachtrust zonder nachtmerries. Dank u!

GENTSE REVOLUTIONAIRE FIGUREN - Deel V

JEAN ROBERT GRAHAM

Graham heel juist situeren binnen de revolutionaire beweging is geen sinecure want deze man is, nog meer dan alle anderen, wispelturig en verscheiden van aard. Ontegensprekelijk is hij een aanhanger van de nieuwe ideeën, maar het is geen militant. In zekere mate neemt hij zelfs een afwachtende houding aan, volgt de gebeurtenissen op de voet maar lokt ze zelf niet uit. Hij is voorzichtig maar deinst er niet voor terug ontslag te nemen, niet om zijn afkeuring te laten blijken voor een ideologie die hij ondanks alles deelt, maar achter haar methodes om ze waar te maken kan hij niet altijd staan. Nochtans maakt hij er ten gepasten tijde zelf gebruik van als het regime het nodig heeft. Hij is intelligent, werklustig, heeft geen grote ambities en zal nooit kandidaat zijn voor de Anciens of de Vijfhonderd. Na verantwoordelijke functies vervuld te hebben in de prefectuur van het departement Indre et Loire, stelt hij zich tevreden met een ondergeschikte rol in de prefectuur te Gent.

9
Baptisatus est
Joannes robertus philius legitimus
roberti graham et
Joanna margaritta Josepha mormal.
Susceptores Ludovicus de Kwast loco Joannis
Housboun, et maria Cornelia de Kwast loco
mariae catharinae mormal

Fig. 1. Uittreksel uit de doopregisters van de St.-Katharinakerk van Maastricht :
"Baptisatus est Joannes Robertus philius legitimus Roberti Graham et Joanna
Margaritta Josepha Mormal. Susceptores Ludovicus de Kwast loco Joannis Hous-
boun et Maria Cornelia de Kwast loco Maria Catharina Mormal"

"1748, januari, 9 is gedoopt Jan Robert wettige zoon van Robert Graham en
Johanna Margriet Josepha Mormal. Doopheffers : Lodewijk de Kwast, wonende
alhier, Jan Housboun en Marie Cornelia de Kwast, wonende alhier, Marie Katrien
Mormal"

In de rand staat de vermelding : "Brab : " wat er op wijst dat vader Graham Bra-
bander is. (Burgerlijke stand Maastricht, Nederland).

Graham is geen geboren en getogen Gentenaar, maar het is te Gent dat hij in feite zijn hele leven doorbrengt. Geboren te Maastricht (Net over de Nederlandse grens, n.v.d.r.) wordt hij er op 9 januari 1748 gedoopt in de St.-Katharinakerk (Fig. 1). Hij is de wettelijke zoon van Robert en Jeanne Mormal. Hij is geen burger van de Verenigde Provinciën maar Brabander zoals een randinscriptie op zijn geboorteakte laat blijken. Men weet nagenoeg niets over zijn jeugd, zijn jongelingenjaren en zijn opvoeding. Wanneer vestigt hij zich te Gent? Zeker lang voor de Brabantse Omwenteling. Hij is een gefortuneerd advocaat. Het niet gedateerd document, dat de namen van de meest goeude burgers van het Schelddedepartement bevat (fig. 2) zegt ons dat hij een inkomen had van 25.000 livres.

Men vindt geen spoor van enige actie van zijnentwege gedurende de Brabantse Omwenteling, noch gedurende de eerste Oostenrijkse Restauratie. Wanneer de Fransen na hun overwinning te Jemappes (1792) de benoeming bevelen van zestig voorlopige vertegenwoordigers van de stad Gent bij de Nationale Belgische Conventie, komt hij niet voor op de lijst van Meyer (1), maar, wanneer de voorlopige vertegenwoordigers de lijst van het Magistraat opstellen, benoemen ze Graham tot voorzitter van de Schepenen.

Bij de tweede Franse invasie ontbindt plaatscommandant Dehaye de administratie die tijdens de Oostenrijkse restauratie ingesteld was en richt de "Commission Municipale" op waarin Mulle zetelt, ex-secretaris van "Les Amis de la Liberté et de l'Egalité" (2), Meyer, Van Wambeke (3), Hopsomere (4) en de Caigny (5), allen overtuigde revolutionairen en maakt er Graham voorzitter van. Hij is het, die vergezeld door Meyer, zich in augustus 1794 naar Parijs begeeft om te vragen dat binnen de kortste keren de inlijving van de stad bij Frankrijk zou geproclameerd worden. Was hij teleurgesteld door het onthaal dat hem te beurt viel? Zeker is dat hij enkele dagen na zijn terugkeer te Gent ontslag neemt als voorzitter van "den Municipalen Raad", maar zich uit voorzorg toch een getuigschrift van burgerzin laat afleveren... Hij weigert te zetelen in "l'Administration Centrale et Supérieure de la Belgique" (Hogere Centrale Administratie van België) en op 25 november 1795 wordt hij administrateur van het Schelddedepartement benoemd aan de zijde van Hopsomere, Meyer en van Wambeke, met Du Bosch (6) als commissaris van het "Uitvoerend Directorium". Bouteville schrijft op 25 februari 1796 in een brief over hen - dus ook over Graham - :

"De administrateurs zijn allen Belgen maar goede, zeer goede patriotten, die talent aan wijsheid, kennis en doorzicht knopen en blijk geven van veel zin voor orde, vooral in de financiën" (8)

In een andere brief schrijft hij :

“Ik ken de administratie van de Schelde perfect. Zij is noch meer noch minder oprecht doorweven met de liefde voor het Vaderland, de zucht naar het algemeen welzijn en de versterking van de republikeinse regering.” (9)

Graham had de aandacht van de hogere autoriteiten op zich getrokken door zijn hoge competentie in financiële aangelegenheden in een delicate zaak. Zodoende wordt hij te Dendermonde belast met het innen der belastingen. Wanneer er na Fructidor (10) sprake is van nieuwe administrateurs aan te stellen in het Scheldepartement, wordt zijn naam toch op een lijst van kandidaten geplaatst die aan de goedkeuring van Merlin (11) voorgelegd wordt, ondanks het feit dat hij zijn kandidatuur niet gesteld heeft. Men leest er :

“Graham, eerste voorzitter van de Gemeenteraad bij de intocht der Fransen, teruggetrokken als belastingontvanger te Dendermonde, onderlegd, rechtschapen, actief en patriot, tegen alles bestand maar beslist afgezien hebbend van om het even welke plaats in de administratie of het gerecht.” (12)

Hij keert evenwel in de politiek terug want we vinden hem weer als administrateur van het Scheldepartement op 21 januari 1799 “Le jour de l’anniversaire de la juste punition du dernier roi des Français” (13). Hij neemt deel aan zo’n manifestatie waarbij hij een vlamme rede uitspreekt tegen de priesters (fig. 5). Bij de verkiezingen van het jaar VI (1797) voor de “Vijfhonderd”, oefent hij een zware maar nutteloze druk uit op zijn collega Van Wambeke om hem te bewegen zijn kandidatuur in te trekken, veroorzaakt zijn aanhouding en zijn overbrenging naar Parijs waar hij zou geïnterneerd worden in “Sainte-Pélagie” (14). Van Hulthem bracht hem er bezoek.

Na de staatsgreep van Brumaire, benoemt Bonaparte hem op 14 maart 1800 tot prefect van het departement “Indre et Loire”. Hij wordt in deze functie geïnstalleerd op 14 mei van hetzelfde jaar, maar zal ontslag nemen op 21 januari 1801 als gevolg van wat Honoré de Balzac in één van zijn romans “une ténébreuse affaire” (een duistere zaak) heet. Laat ons hierover zeggen dat Fouché (15) hem het mislukken van een onderzoek met betrekking tot de ontvoering van senator Clément de Ris in de schoenen schuift, die met de hulp van Fouché gespeculeerd had op een nederlaag van Bonaparte in Italië.

Toen hij consul van Frankrijk benoemd werd te Elbing (Oost-Pruisen) (fig. 3) nam hij deze functie niet aan en keerde naar Gent terug waar hij samen met Faipoult (fig. 6) (16) als prefect lid werd van de “Conseil général de la Préfecture” (Algemene Raad van de Prefectuur). Hij overleed te Gent op 12 augustus 1808.

Noms	Prénoms	État (Avril)	Paroisse	Revenu Annuel
Vauviffen	Antoine	Propriétaire	Armen	35000
De Boulemaestre	"	"	St Nicolas	35000
De Audenaert	"	"	Gand	30000
De Bellinck & Coque	"	"	"	30000
Coque	Guillaume	Négociant	"	30000
Danneel	Guillaume	Propriétaire	"	30000
Rabus	"	"	"	30000
Ervaert	"	"	"	30000
Laurin & Postique & Gilhaut	"	"	"	30000
Herod	Alphonse	"	"	30000
Van Sijne & Co	"	Négociant	"	30000
Dilbrenne & Prof	"	Propriétaire	"	30000
Peysot	Jonas	"	St Nicolas	26500
Van der Clusen	"	"	"	26100
De Felber	"	"	Armen	25750
William Breckman	William	"	"	25750
De Bellinck & Nohae	"	"	Gand	25500
Coque	Guillaume	"	"	25000
De Koning	"	"	"	25000
De Rother	"	"	Deuzen	25000
De Wae	"	"	Wacomunster	25000
Van Lehen	"	Négociant	Gand	25000
X Van der	"	Propriétaire	"	25000
Van der Boven & Co	"	"	"	25000
Depehne	"	"	"	25000
Van der Meer	"	"	"	25000
Coque	"	"	"	25000
De Lathau	"	"	Gand	25000
De Faye	"	"	"	25000
Marleum	"	"	"	25000
Van der	"	"	"	25000
Depehne	"	"	"	25000

Fig. 2. "Liste des habitants du Département de l'Escaut qui jouissent d'une fortune remarquable". De lijst van de rijkste burgers van het Scheldedepartement vermeldt voor Graham een jaarinkomen van 25.000 livres. (Arch. nat. Parijs, Dép. Escaut A5 IV 1052 blz. 29).

liberté. égalité.

Extrait des Registres

Des Arrêtés du premier Consul de la République.

28 Novembre
1805

Paris, le Sept Frimaire l'an 9 de la
République une et indivisible.

Au nom du Peuple Français.

Bonaparte, premier Consul de la
République, Sur le Rapport du Ministre
des Relations Extérieures, Arrête:

Art. 1er

Le Citoyen Graham, ex-Inspecteur d'Indes et Loires,
est nommé au Commissariat des Relations Commerciales de
la République Française à Elbing.

Art. 2^e

Le Ministre des Relations Extérieures est chargé
de l'exécution du présent Arrête.

Signé: Bonaparte

Par le Premier Consul

Le Secrétaire d'Etat

Signé: François de Maurel

Pour Copie - conforme

Le Ministre des Relations Extérieures

Fig. 3. Arrest van 7 Frimaire jaar IX (28 november 1805) waarbij 1er Consul Bonaparte citoyen Graham aanstelt als "Commissaire des Relations Commerciales" (Consul) te Elbing (Archives Nationales Françaises - Parijs).

Graham is eerder een voorzichtige en doordachte revolutionair dan een impulsieve. Gedurende de Brabantse omwenteling is hij een bescheiden en onbeduidend Vonckist die plaats neemt op de Schepenbanken, maar tijdens de eerste Franse bezetting van de stad zal afgezet worden. Na Fleurus (1792) wordt hij voorzitter van de "Municipalen Raad", t.t.z. eerste magistraat van de stad. Het is in deze functie dat hij de autoriteiten bijstaat bij de ontelbare opeisingen die de stad zouden treffen. Hij gaat akkoord met de revolutionaire principes, maar keurt de gebruikte methodes af, wat hem bij meerdere gelegenheden tot aftreden aanzet. Het is eerder uit een soort geestelijke scrupule dat hij niet deelneemt aan straatkabaal en opstootjes, aan de zitting van de "Club des Amis de la Liberté et de l'Egalité" die op de bijeenkomst in de St.-Baafskathedraal de vereniging van Gent

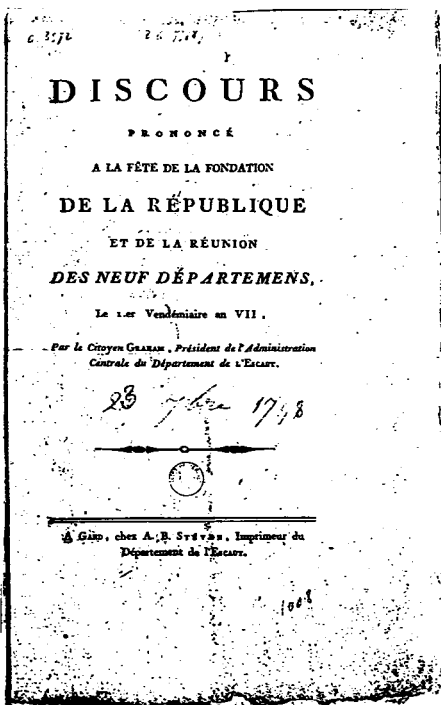

Fig. 4. Redevoering uitgesproken op het feest van de stichting van de Republiek en de vereniging der negen departementen, de 1e Vendémiaire van het jaar VII (23 september 1798) door burger GRAHAM, voorzitter van de Centrale Administratie van het Scheldedepartement. (Universiteitsbibliotheek Gent, G 3572).

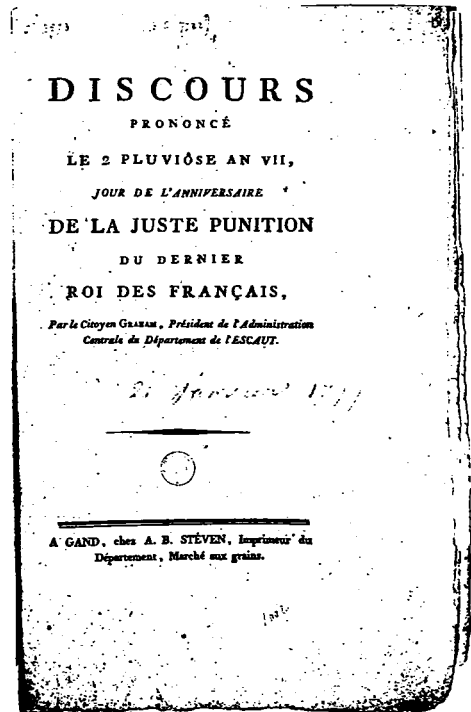

Fig. 5. Redevoering uitgesproken de 2e Pluvisiose van het jaar VII (21 januari 1799) verjaardag van de juiste en rechtvaardige bestraffing van de laatste Franse koning, door burger GRAHAM, voorzitter van de Centrale Administratie van het Scheldedepartement. (Universiteitsbibliotheek Gent, G⁷ 3573)

met Frankrijk eisten. Hij zou later een gelijkaardige bijeenkomst vragen, maar dan in alle kalmte en waardigheid.

Binnen de administratie werkt hij loyaal samen met de meest geëngageerde elementen en de autoriteiten achten hem hoog. Op het moment dat hij zijn ambt als advocaat aanvatte, zwoer hij trouw aan het katholiek geloof. Later zal hij trouw zweren aan de republiek en haat aan het koninkdom. Het verbaal geweld van de termen die hij gebruikt in zijn redevoering tegen de priesters verwondert ons enigszins komende uit de mond van dit toch gematigd figuur. In een redevoering op 21 januari 1799 zegt hij : (fig. 5)

“De priesters, die zich al vetgemest hebben op de rug van onze vaders, zullen zich weldra meester maken van het geweten van imbeciele koningen en hen aanzetten tot religieuze moorden en rituele slachtingen waarvan het bloedbad van Vassi, de St.-Bartholomeusnacht en de furie van de Liga de bewijzen zijn en die allen volbracht werden door de zwaarden van deze tyrannen.” (17)

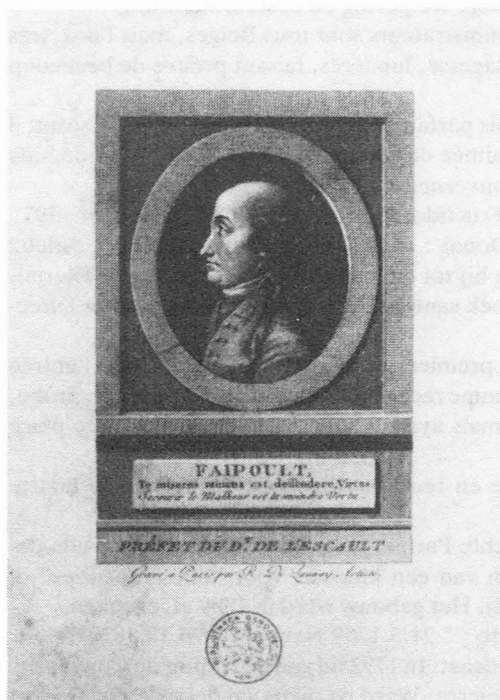

Fig. 6. Guillaume Charles Faipoult, prefect van het Scheldedepartement, samen met Graham lid van de “Conseil Général de la Préfecture”, naar een gravure van de Parijzenaar R. De Launay met onder de cartouche de kernspreuk : “Te Miseras minimum est deffendere Virtus - Secourir le Malheur est la moindre Vertu” : Het Ongeluk bijstaan is de minste der Deugden.

(Universiteitsbibliotheek Gent).

Graham is geen man van de actie, maar de geschikte persoon om zaken ten uitvoer te brengen. Bij hem zijn geen stoutmoedige en ten onpas komende initiatieven te bespeuren. Tweederangsfiguur, nauwgezet administrateur en werker, eerlijk en een zekere mate van vrijheid van spreken en oordelen nemend tegenover zijn superieuren. Hij is een van die overtuigde mannen waarop de leiders kunnen rekenen en die door de stabiliteit en de regelmaat van hun dagelijkse taak het fundament vormen voor de meest solide regimes.

Fernand LELEUX

Vertaling, verklarende nota's
en documenten Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) Jacques Guillaume Meyer : zie deel III G.T. 1988 nr. 4 blz. 223.
- (2) Vertaling : “De Vrienden van de Vrijheid en de Gelijkheid”.
- (3) Bernard van Wambeke : Aan dit figuur wordt een artikel gewijd in G.T. nr. 3 van mei 1989 (deel VIII).
- (4) Constant Hopsomere : zie deel II G.T. 1988 nr. 3 blz. 160.
- (5) Maximilien Joseph de Caigny : Aan dit figuur wordt een artikel gewijd in G.T. nr. 2 van maart 1989 (deel VII).
- (6) Renier Georges Dubosch : Aan dit figuur wordt een artikel gewijd in G.T. nr. 4 van juli 1989 (deel IX).
- (7) Lois-Ghislain de Bouteville : Frans politicus ° 28.4.1756 Albert † 7.4.1821 Parijs. Bouteville was na de annexatie van België van 1795-1797 commissaris van het Directoire aldaar. In die functie schakelde hij het land over van de verouderde bestuurlijke toestanden op modernere wetgeving en bestuursinrichting.
- (8) De originele tekst luidt : “Les administrateurs sont tous Belges, mais bons, très bons patriotes, réunissant talent, sagesse, lumières, faisant preuve de beaucoup d'ordre, surtout dans la finance.”
- (9) De originele tekst luidt : “Je connais parfaitement l'administration de l'Escaut; il n'en est pas de plus sincèrement animée de l'amour de la patrie, du désir du bien public et de l'affermissement du gouvernement républicain.”
- (10) Fructidor : De staatsgreep van 18 Fructidor van het jaar V of 4 september 1797.
- (11) Philippe Antoine MERLIN de Douai : Politicus en rechtsgeleerde ° Arleux (Nord) 1754 - † Parijs 1838. Droeg bij tot de val van Robespierre de 9e Thermidor. Later stelde hij het strafwetboek samen. Hij maakte deel uit van het Directoire na 18 Fructidor.
- (12) De originele tekst luidt : “Graham, premier président de la municipalité à l'entrée des Français; retiré à Termonde comme receveur des impositions, instruit, probe, actif et patriote à toute épreuve, mais ayant renoncé décidément à toute place administrative et judiciaire.”
- (13) Vertaling : “De dag van de juiste en rechtvaardige bestraffing van de laatste Franse koning.
- (14) Sainte Pélagie : Voormalige beruchte Parijse gevangenis in de rue du Puits-de-l'Ermite ingericht in de gebouwen van een klooster voor “filles repenties” of meisjes van berouw (i.p.v. plezier!). Het gebouw werd in 1899 afgebroken.
- (15) Joseph Fouché, hertog van Otranto : ° 21.5.1759 Nantes - † 26.12.1820 Triëst. Leraar wis- en natuurkunde en advocaat. In 1792 lid van de Nationale Conventie. Kwam in 1794 in strijd met Robespierre. Werde na diens val door de reactie vervolgd. Tijdens het Directoire bleef hij op de achtergrond. Verzamelde een groot vermogen en complotteerde met Babeuf, maar verried hem aan Barras. In 1799 werd hij benoemd tot minister van politie. Werde in 1802 ontslagen. Werde in 1804 weer minister van Politiezaken. Zijn geheime onderhandelingen met Engeland bezorgden hem in 1810 weer ontslag. Was een zeer berucht en dubieus figuur. De laatste dagen van zijn leven had hij de Oostenrijkse nationaliteit.
- (16) Guillaume Charles Faipoult (1792-1817), genie-officier, Jacobijn, minister van Financiën, gevolmachtigd minister in Italië, prefect van het Scheldedepartement (1800-1808) en van Saône-et-Loire, minister van oorlog van Joseph Bonaparte in Spanje. Het Bijlokemuseum bezit een portret van hem.

- (17) De originele tekst luidt : “Les prêtres qui s'étaient déjà engraisés à la dépouille de nos pères, s'emparèrent bientôt aussi de la conscience de rois imbéciles et les assassinats religieux et les égorgements sacrés qu'attestent les massacres de Vassi, de la Saint-Barthélémy et les fureurs de la Ligue, furent consommés par l'épée de ces tyrans.”

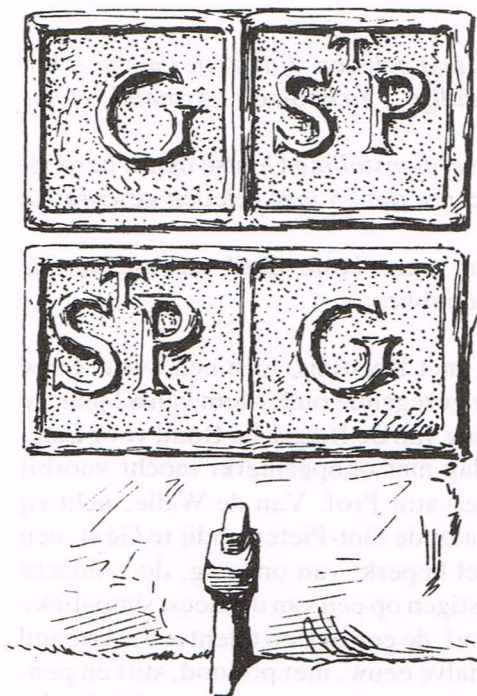
Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent G⁷ 3573; zie fig. 3.

Erratum : In het julinummer blz. 224 fig. 1. heeft het zetduiveltje twee maal zijn neus opgestoken. Aandachtige lezers zullen wellicht reeds gemerkt hebben dat het niet “deftige Borgers” maar “sestig Borgers” en niet “het vergoederd Volk” maar “het vergaederd Volk” moest zijn. Waarvoor onze excuses.

E. LEVIS

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE NR. 100

Op 28 november 1898 stelde V. De Muynck in de rubriek “Opschriften - Ketelvest - XVIIIe eeuw” in het Frans een fiche op over de

GRENZEN VAN DE GROND- GEBIEDEN VAN GENT EN VAN SINT-PIETERS

Men bemerkt op de Ketelvest twee natuurstenen met oneffen achtergrond, 0,55 x 0,29 m. groot, op een 40-tal centimeter boven de grond ingebouwd, de ene in de muur van het Sint-Barbaracollege, de andere in de gevel van de huizen die de nummers 35 en 37 dragen.

Deze 2 stenen die hiernaast afgebeeld zijn, staan niet recht over elkaar. De schuine lijn die men kan trekken tussen hun respectievelijke middens stemt overeen met de richting van de grens van de gewezen territoria van Gent en van Sint-Pieters.

De tweede steen werd in 1782 gemetseld door Pieter De Somer die de toelating gekregen had om, langs de kant van het water, de rij huizen te bouwen die nu de nummers 31 tot 39 dragen.

De andere bevond zich op een bijgebouw van het Sint-Barbaracollege dat afgebroken werd in 1857 om de plaats te ruimen voor de huidige muur waarop hij teruggeplaatst werd op bevel en onder toezicht van het Stadsbestuur. Zij schijnen trouwens beiden te behoren tot de XVIIIe eeuw. Bij het slopen, in 1857, van 3 huizen die gebouwd waren op de Ketelbrug, vond men in de gevel van het middenste een steen die gelijkaardig was aan deze die wij komen te beschrijven en die geplaatst werd in 1780. Hij droeg de inscriptie **St P.G.** en wordt bewaard in het Museum voor Stenen Voorwerpen in de ruïnes van de gewezen Sint-Baafsabdij.

Cf. *Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, t. VI, pp. 162-169 (bij dit artikel is een plan gevoegd van de grenzen van de twee rechtsgebieden van Gent en van Sint-Pieters).

ARMAND HEINS

Op 25 december a.s. zal het precies 50 jaar geleden zijn dat de Gentse schilder, etser, graveerder, geschiedkundige, archeoloog Armand Heins overleed.

Wij denken dat wij het best deze zeer verdienstelijke Gentse figuur herdenken door hier een artikeltje te publiceren dat 25 jaar geleden geschreven werd door Pierre Kluyskens.

Wij doen dit, zoals gewoonlijk, met onze beste dank aan de familie Kluyskens voor de toestemming tot republicatie.

Het zal, in december eerstkomende, met Kerstmis, juist een kwart eeuw geleden zijn dat Armand Heins, in de gezegende ouderdom van 82 jaar, te Gent overleed. De plaatselijke afdeling van de Belgische Bond voor Estetiek heeft gemeend dat die verjaardag niet onopgemerkt mocht voorbij gaan en, in samenwerking met konservator Prof. Van de Walle, richt zij van 15 februari tot 3 maart e.k. in de aloude Sint-Pietersabdij te Gent, een kleine retrospectieve in die, alhoewel beperkt van omvang, de aandacht van het Gentse publiek zal kunnen vestigen op een van de meest simpatieke en verdienstelijke figuren van onze stad, de eerlijke en talentvolle Armand Heins, die gedurende meer dan een halve eeuw, met potlood, stift en penseel, al de historische monumenten, private gebouwen, al de artistieke de-

Armand Heins. Foto Stadsarchief.

tails als beeldhouwwerk, deuromlijstingen, versieringsmotieven van Gent en honderden pittoreske hoekjes van het Vlaamse land, met een nauwgezette, skrupuleuse veraciteit heeft weergegeven in zovele honderden schilderijen, aquarellen, etsen, tekeningen en lito's die vandaag, allen, zovele dokumenten zijn geworden voor de periode gaande van 1850 tot 1930.

Er zouden heel wat zalen nodig geweest zijn om enkel maar het essentiële uit die veelzijdige produktie samen te brengen; de inrichters hebben dan ook hun keus moeten beperken bij het litografisch werk van Heins, ongetwijfeld het genre dat hij met een ongeëvenaard brio heeft beoefend. De appel was ten andere niet ver van de stam gevallen. Armand Heins die op 1 augustus 1856 werd geboren, was de zoon van Nikolaas Heins, een meer dan bekwame steendrukker, gevestigd in de Onderstraat, naast het oude Ryhovesteen; hij had zijn zoon Armand van kindsbeen af opgeleid in de techniek van het delikaat en subtiel genre van de litografie.

In dit huis dat enkele jaren voordien door de bekende Gentse verzamelaar Benoni Verhelst was betrokken geweest, was er o.m. een zaal die in de XVIe eeuw deel uitmaakte van het Ryhovesteen en waar de beruchte en geduchte calvinistische leider prinsen en andere notabiliteiten op prachtige banketten en feesten placht uit te nodigen.

Het is die historische zaal die gedurende lange jaren de werkkamer is geweest van Armand Heins, het grote artistieke laboratorium waar de talentvolle dilettant zijn zo veelzijdige als vruchtbare activiteit ontwikkelde.

Daar was het dat hij, terugkerend van zijn reizen in het buitenland, of van zijn dagelijkse speurtochten in eigen stad zijn etsen, tekeningen en lito's afwerkte, daar dat hij de geschiedenis van Gent instudeerde en tientallen bijdragen schreef die vandaag nog tot het beste van hetgeen over Gent werd geschreven, gerekend worden.

Armand Heins heeft als kunstenaar een zeer snelle en fel opgemerkte start gekend. Hij was nog geen twintig jaar oud toen het alom bekende Franse weekblad "L'Illustration" een van zijn lito's opnam, en vanaf 1880 werd hij, als steendrukker, vast verbonden aan de redactie.

In 1879 had hij aan de Akademie van Gent, de eerste prijs voor het tekenen naar levend model behaald, met een jaarlijkse beurs van 1.000 F. gedurende drie jaar, hetgeen hem toeliet zijn studies te Parijs te gaan voltooien en de meeste musea van Europa, in Frankrijk, Nederland, Italië en Duitsland te bezoeken.

Hij keerde naar Gent terug met een volle vracht indrukken en een massa akwarellen, tekeningen, schilderijen en schetsen die alhier, in de Kunst- en Letterkring, alsmede in andere steden van het land, een grote bijval oogstten en de aandacht van het publiek op de naam van de jonge Heins vestigden.

Van toen af speelde hij trouwens in de artistieke en geschiedkundige mid-

dens een eerste rangrol, en indien wij vandaag nog zo goed ingelicht zijn over tal van archeologische details van menig Gents gebouw, is zulks hoofdzakelijk aan de speurzinnigheid, de feilloze trek en het scherp observatievermogen van de kunstenaar te danken.

Hij heeft aldus honderden lito's en tekeningen gemaakt van gevels, deuren, beelden, manuskripten, boekbanden, interieurs, zegels, grafstenen, gebruiksvorwerpen, uithangborden, schoorstenen, klokken, luchters, kapitelen, meubels, wapens, enz... die opgenomen werden als illustratie en als dokument in het "Inventaire archéologique de Gand", het "Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent" en in talloze andere publikaties.

Heeft hij het oude Gent volledig uitgetekend, zo ontging zijn scherpzinnig oog, geen enkel pittoresk site in Vlaanderen; de mooiste tekeningen en schetsen (meer dan 600!), heeft hij samengebracht in zijn "Vieux coins de Flandre", werk dat een van de meest waardevolle dokumenten blijft voor de beschrijving van het schilderachtige Vlaanderen een halve eeuw geleden.

Een zo rijke artistieke aktiviteit had normaal gans de tijd van een kunstenaar in beslag moeten nemen, doch Armand Heins was slechts ten volle gelukkig wanneer hij die aktiviteit tot de meest uiteenlopende aspecten van kunst, geschiedenis en oudheidkunde kon uitbreiden.

Als etser heeft hij honderden rake en gevoelige werken voortgebracht : stadsgezichten, landschappen, en dan vooral een massa dieren, liefst tijgers en leeuwen.

De Staat heeft meer dan eens op Armand Heins als etser, beroep gedaan en hem allerhande opdrachten gegeven; de kunstenaar voerde ze steeds gewetensvol uit, zoals dit trouwens het geval was met de talrijke opdrachten die in die jaren elkander opvolgden, want men mocht de litografie en illustrators als Heins gemakkelijk op de vingers van een hand tellen. Na "L'Illustration" van Parijs kwam ook de "Illustration belge" in de Onderstraat aankloppen, evenals Lemonnier, Van Bommel en talrijke revues.

Die zo verspreide medewerking van Heins aan allerlei publikaties maakt het praktisch onmogelijk tot een systematische klassering van zijn grafisch oeuvre over te gaan. Hij zelf heeft er geen ogenblik aan gedacht; hij was zeer metikuleus bij het tekenen of graveren, maar tamelijk fantast bij het regelen van zijn arbeid.

Ook als dekorateur stond Armand Heins zeer gunstig aangeschreven en hij mocht te Gent en elders belangrijke opdrachten uitvoeren, als b.v. de monumentale trap van het Provinciaal gebouw, de XVe eeuwse zaal in de Achtersikkel, de Arsenaalzaal van het stadhuis, de zaal van de Lakenhalle, de vergaderzaal van de Koninklijke Vlaamse Akademie, de grote zaal van

de Handelsbeurs op de Kouter, de zaal van het Muziekkonservatorium, lokalen van het hotel Faligan, enz...

Als historicus laat hij tal van interessante bijdragen na, deels in tijdschriften, deels afzonderlijk uitgegeven, die meest allen betrekking hebben op de geschiedenis van Gent, meer bepaaldelijk op de archeologie.

In dit verband kan men niet nalaten te wijzen op zijn menigvuldige artikels, studies en tekeningen over de schoorstenen en vooral over de kelders en krochten van onze stad. Het "ondergrondse" Gent was zijn stokpaardje en hij is een van de zeldzame auteurs geweest die met zoveel kennis van archeologie en geschiedenis dit onderwerp mocht behandelen.

Dat hij buiten en boven die menigvuldige activiteiten nog tijd over had om allerlei initiatieven als b.v. het uitgeven van het plan van 1534, het monument der Gebroeders van Eyck, de twee grote stadsplannen, te ontplooiën en in talrijke verenigingen binnen en buiten de stad, een meer dan verdienstelijke rol te spelen, dwong de bewondering af van zijn tijdgenoten, zelfs die van zijn trouwe vriend Paul Bergmans.

Hij nam aldus het leeuwenaandeel in de voorbereiding van dit "Oud-Vlaanderen" in de Wereldtentoonstelling van Gent in 1913, soort voorloper van het Vrolijk België van 1958; in 1913 was het opnieuw Armand Heins die bijna gans alleen de prachtige Ommegang van het Sint-Michiels-gild ineenstak, die reusachtige kavalkade die een geweldig succes oogstte. Omdat hij bescheiden was, omdat hij niet bij elke activiteit, bij de minste archeologische ontdekking zich op het voorplan bracht, zoals sommigen dat tegenwoordig zo graag doen, is zijn naam, amper 25 jaar na zijn dood, reeds door velen vergeten.

De huidige tentoonstelling, hoe gelimiteerd ook, kan en moet de naam van een van de verdienstelijke zonen van Gent, van iemand die zijn stad dolgraag zag en zijn levenlang geijverd heeft voor het behoud van het schone, opnieuw in herinnering brengen.

Pierre KLUYSKENS

UITHANGBORDEN TE GENT (Vervolg)

Op de gerestaureerde gevel, boven de eerste verdieping van het huis met driehoekig fronton en bouwdatum 1749 in de *Lange Violettenstraat*, werd een vroegere, vrij verweerde gevelsteen terug ingemetseld. Er is een liggend paaslam op afgebeeld. Aangezien het paaslam o.m. de pelleterie symboliseerde, werden dergelijke gevelstenen soms door bontwerkers verkozen.

In 1974 werd in de *Provenierstersstraat* een begijnenconvent volledig gerestaureerd. De voorziene gevelsteen in ongeglazuurd, gebakken aardewerk stelt de gekruiste Christus voor met aan zijn voeten Maria Magdalena. Dat terracotta-reliëf werd niet ingemetseld maar eenvoudig aan de gevel vastgemaakt.

Het *Museum voor Stenen Voorwerpen* bezit ook verscheidene interessante oude gevelstenen waarop godsdienstige taferelen zijn afgebeeld.

Merkwaardig is de engel, gehouwen in witte zandsteen. Misschien was deze afkomstig uit de gevel "De Inghel", een brouwerij in Onderbergen, reeds vernoemd in het pijndersgildeboek van 1494 en in 1663 opnieuw vermeld in de lijst van J. Billet. Op deze sterk uitgesleten gevelsteen herkent men een engel wiens handen op gebogen voorwerpen rusten. Op een spreukband onderaan zijn de letters A B nog leesbaar.

Even curieus is de erg uitgevreten steen die we "De Raap" hebben geheten. Ook waarschijnlijk in de 17de eeuw vervaardigd, stelt het twee engelen in verheven reliëf voor die met de rug tegen een voorwerp leunen dat gebeurlijk de afbeelding van een raap is geweest.

De Potter wees erop dat een huis "De Rape" nog in 1768 bekend stond op de hoek van de Kammerstraat en het Rapestraatje. Aan het eind van de 18de eeuw werd het oude uithangteken door dat van "den Papegaey" vervangen. (20)

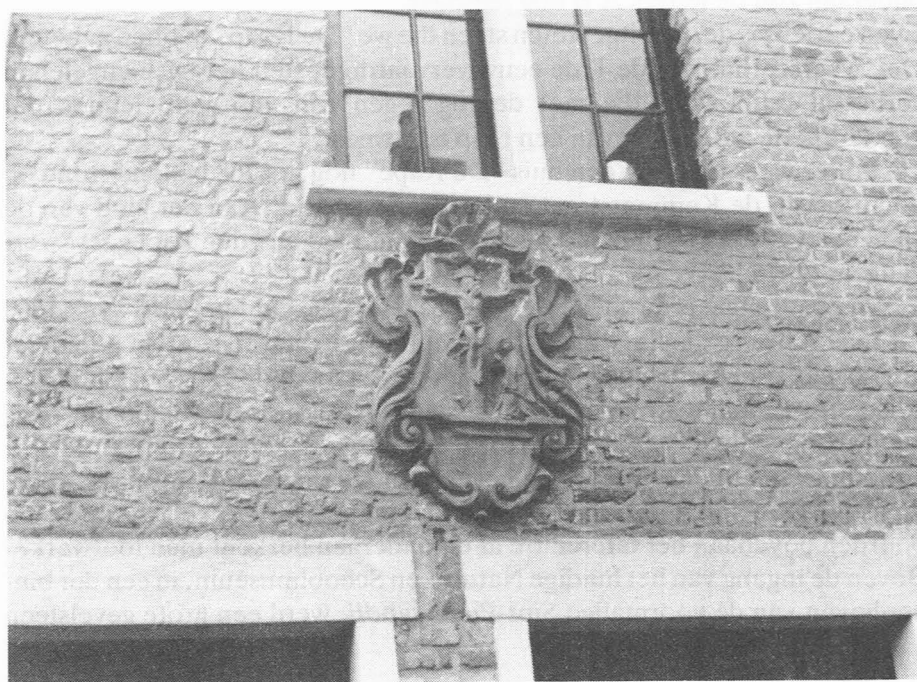
In vrij goede staat is de gedateerde gevelsteen "De gulden Poort" van 1660 (of 1669?). Een gedeelte van de stadsommuring of van een burcht is in reliëf uitgebeeld. Versierde voornoemd reliëf de kerk aan de Lousbergslaan?

In de *Sint-Katelijnestraat* staat het prachtig barokhuis "de Pelikaan" naar het uithangteken dat we reeds bespraken. De gedateerde gevel van 1701 is opgesmukt met een decoratieve gevelsteen waarop een symbolisch-godsdienstige afbeelding, een naakt kindje dat met een lam speelt. Draperieën boorden bovenaan het tafereeltje af en onderaan herkent men loofwerk. Boven de ingang van het huidige Natuur- en Schoolmuseum, in een der binnenhoven van de voormalige *Sint-Pietersabdij*, werd een grote gevelsteen

(20) De Potter, F., op. cit., 1901, IV, p. 4-5.

Lange Violettenstraat 74. Paaslam.

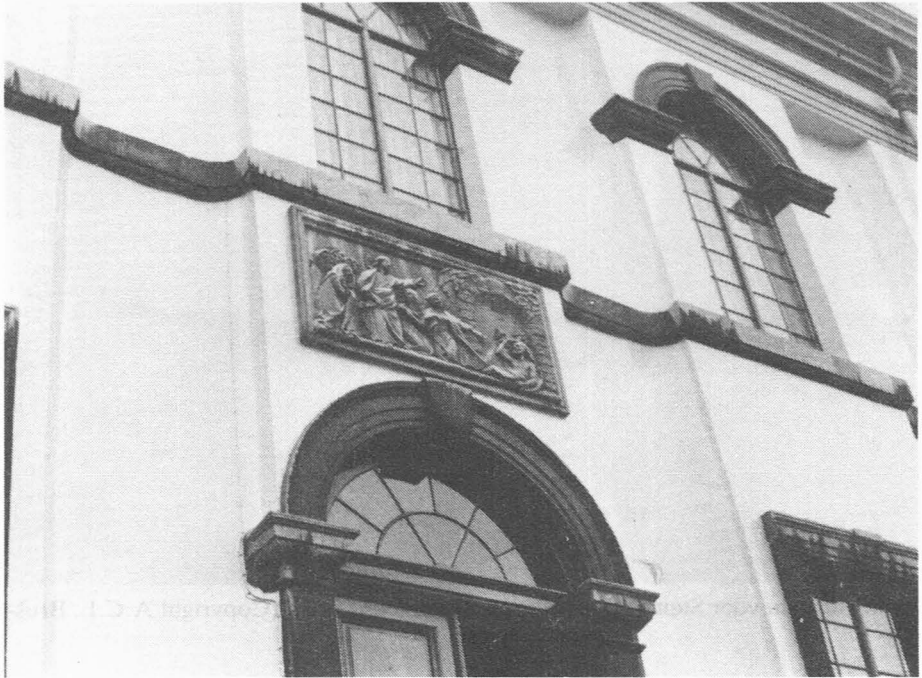
Provenierstersstraat 7. Christus gekruisigd.

Gents Museum voor Stenen Voorwerpen. De gulden poort. (Copyright A.C.L. Brussel).

Sint-Katelijnestraat 11. Kindje met lam 1701.

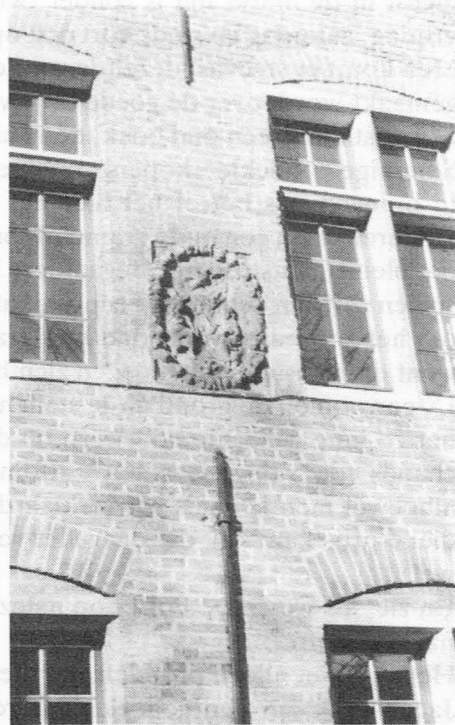
Vroegere Sint-Pietersabdij (Schoolmuseum). Opwekking van Lazarus.

Sofie van Akenstraat 22. Christus in hof van Oliveten (?) (gehavende gevelsteen).

Sofie van Akenstraat 3. Passie-attributen.

Sofie van Akenstraat 3. H. Drievuldigheid.

gemetseld. Beeldhouwer De Vos beitelde het huidig exemplaar naar een 18de-eeuwse steen waarop “De uit de dood opgewekte Lazarus” is afgebeeld. De sculpteur kwam daarmee in 1969 klaar. (21)

We kunnen tenslotte nog op een vrij gehavend reliëf wijzen in de *Sofie van Akenstraat* (oud Sint-Elisabethbegijnhof). Het stelt waarschijnlijk Christus voor, biddend in het hofje van Oliveten. Twee andere beelden respectievelijk passie-attributen en de H. Drievuldigheid uit.

Lode HOSTE
(’t Vervolgt)

21. Inlichting verstrekt door de heer Van Belle, dienst van de Stedelijke Monumentenzorg, waarvoor onze beste dank!

VAN ALLE MARKTEN THUIS. Deel 7

Van Kloostermarkt, Potjesmarkt en Dievenmarkt naar Prondelmarkt

De markt die bij verzamelaars, geschied-, volks- en heemkundigen het meest in de markt ligt is zonder twijfel wel de Rommelmarkt, welke op vrijdag, zaterdag en sinds kort ook op zondagmorgen zijn prularia uitstalt. Men komt er steevast dezelfde snuffelaars tegen waarmee dan een praatje gemaakt wordt over de goede of povere vangst van die dag : een penning, een postkaart, een oud boek, een leuk niemendalletje.

Sommige “oudekleerkopers” trachten er luidkeels hun waren aan de man te brengen, als betrof het hier het nec-plus-ultra van uren in het rond. Anderen laten een oude grammfoon zijn amechtige krakende tonen over het pleintje uitstrooien. Begaafdere kramers hebben meer in hun mars en spelen zelf een deuntje op een gedeukte trompet of een gammel accordeon om het zo nodige volk rond hun kraam te krijgen. Kraam is veel gezegd want de meesten vergenoegen zich hun brocante of pseudo-antieke Louis IX gewoon op de grond uit te stallen. Soms kun je er voor een habbekrats het zo lang gezochte voorwerp op de kop tikken, maar er zijn ook marchands “die van prijs weten”. Afdingen is hier voor sommigen een sport, alhoewel men je soms zot verklaard : “Wat pijsde gij niet, Meniere, aan diene prijs kan ’k ik dat daar niet veur laten”, vrouw en kientjes, ge weet wel...

En zie, als we er De Potter op nalezen was de sfeer honderd jaar geleden navenant :

Het zijn niet alleen prondelaars, die den vrijdag voormiddag rond de St.-Jacobskerk, en den geheelen zaterdag op de Vrijdagsmarkt rondsletteren, gapende naar al het oud en nieuw, dat daar, op kramen of op den

Fig. 1. De Rommelmarkt gezien van op de Kleine Botermarkt. Men bemerkt het straatnaambord uiterst links op het thans afgebroken huizenblok naast de oude stadsbibliotheek. De restauratiewerken aan de Sint-Jacobskerk zijn aan de gang. Een balk met katrol steekt uit het linker torenvenster. De zijgevel heeft ook nog steeds geen spitsboogvensters. Het middenplein is nog niet aangelegd en er staan nog geen bomen gepland. De foto is genomen tussen 1890 - herstelling van de toren - en 1892 - restauratie van 10 vensters van het kerkschip en 2 portalen. Fotograaf onbekend. (Verzameling E. Levis).

grond, ligt uitgespreid. Geene markt zoo schilderachtig als deze; geene, die zoo druk wordt bezocht, vooral den zaterdag. Langs de vier zijden der groote plaats staat eene rij kramen, waar men meestal nieuw goed placht te verkoopen, hetgeen onlangs, op aandringen van de kleine winkeliers der stad, is verboden; men had er stoffe voor mans- en vrouwekleederen, voor gordijnen, grauw en wit katoen, schoenen, enz. Van gemeld verbod zijn uitgezonderd de kramen, waar men olie- en heetekoeken bakt, alsook diegene met Hollandschen of Waalschen kaas. Doorgaans treft men op de markt een paar boekenkramen aan, waar het schoonste varia te vinden is, dat men denken kan. Boeken van alle keus, van alle soort en grootte, van 't kleinste, onbeduidendste almanakje tot den lijvigsten foliant, natuurlijk meest oude, die reeds door vele handen zijn gegaan. Vanwaar die allemaal komen? Van Peer en Pauwel, die, "kleine oordjens" (1), noodig hebbende, te huis in hoeken en kanten opnamen wat zij missen - soms ook wat zij niet

Fig. 2. Zomers tafereel op de Rommelmarkt langs de kant van Steendam en de Vlasmarkt. (Fonds Vanderhaegen - Museum voor Volkskunde).

Fig. 3. Wachtend op klanten. Interbellum. (Fotograaf onbekend, Verzameling E. Levis).

missen - konden (spilzieke studenten, bij voorbeeld), en met hun pakje bij L. Six of J. Seranne komen, waar zij doorgaans het vierde krijgen van de waarde. De meeste boeken van de Prondelmarkt, nochtans, komen uit openbare veilingen, waar genoemde marktzitters die doorgaans koopen bij groote en kleine pakken "varia", aan eenige centimen den kilo, of voor een paar frank de volle mand... Woordenboeken, geschiedenissen van Napoleon of van Baekeland, romans, tooneelstukken en exemplaren van den *Recreativen Droomboek* zijn, bij voorkeur, hunne gading. Ook bij andere marktlieden zijn weleens een paar dozijn boeken tusschen lompen of afge-loopen laarzen aan te treffen, en aardig is 't om na te gaan hoe die handelaars, waaronder er zijn die geen *a* of *b* kennen, met den grootsten *aplomb* (2) van de wereld u zullen verzekeren dat het boekje, waar gij den prijs van verlangt te weten, uiterst zeldzaam is, ja dubbel meer waard dan hetgeen er voor gevraagd wordt... Gij zoudt u eene opmerking veroorloven? Gauw krijgt gij uw bescheid : "Mijnheer, gij weet er niets van". - Men mag die lieden niet plagen; zij staan op de markt bij koude, regen en hitte, moeten meermaals affronten nemen voor complimenten, en worden zelden rijk. Door den band zijn vermogende menschen niet tot hunne begunstigers te rekenen; kleine burgers, werklîen, boeren en jonge schoolmeesters, die hunne aankopen van boeken op een artikel van het huishouden of van hun wekelijksch vermaak dienen uit te sparen, treft men meest bij het boekenkraam aan.

Andere uitstallingen zijn niet minder opmerkenswaardig. Nevens den waaier, die op het bal over het blanketsel heeft gewaaid van de listige coquette, of die in het boudoir het zweet heeft gedroogd van de schaamteloze cocotte (3), vindt gij allicht den degen, waar een Napoleonist mee vocht te Wagram of te Waterloo; naast het zijden kleed der pas overleden douairière, aan de kamenier bezet, zult gij een kapelleke aantreffen van O.L.Vrouw of van St. Antonius, komende uit het begijnhof of van den zolder eener oude burgerwoning; hier raakt eene versleten jagersweitasch het geblutste trompet van eenen rondrijdenden kolenverkooper; daar ligt eene half gebrokene vogelmuit in de schaduw eener mand, gevuld met oude gazetten, waar eene twintigjarige jufvrouw in snuffelt om te zien of het feuilleton volledig is. Op een ander kraam staan "antiquiteiten" te koop : een "Tenierske", echt kladwerk! achter eenen hoop oude koperen munten, schellingen, oordjes, negenmannekens (4) enz., waarbij een stuk perkament - een oude rentebrief zonder waarde -, naast "oud porselein van Delft, Japan en China", pas eenige maanden in eene fabriek van het buitenland vervaardigd, en door Hollandsche joden hier in openbare veiling verkocht als goed "uit den ouden bak". Om 't even - de beminnelijke echtgenoot van den notarisklerk of van den brouwer uit het naburige dorp zullen er wel een paar koopjes van naar huis dragen om er den even beminnelijken echtvriend mede te verrassen op zijnen naam- of verjaardag.

Fig. 4 & Fig. 5. Sfeerbeelden van de Rommelmarkt tijdens het Interbellum. Prondelaers en prondelessen stallen hun prondelderijen uit op de grond. (Fotograaf onbekend. Verzameling E. Levis).

Onder de echte prondelaars - daar zijn er, die men zeker is iedere week op de markt te zullen ontmoeten - vindt men opmerkelijke typen; menschen, die men maar niet aan het verstand kan brengen dat het voordeeliger is een stuk nieuw goed in eenen grooten winkel te koop, dan bij den marktkramer, die 't natuurlijk in den winkel halen moet, waar bovendien ongelijk grootere keus is.

Naast koopers zijn kijkers, gewoonlijk gepensioneerde bedienden of lieden, tijdelijk zonder betrekking. De eenen en de anderen denken na over vraag en aanbod, schudden het hoofd of glimlachen eens, ja mengen somtijds, gevraagd of ongevraagd, een woord in het gesprek. - In 't kort, aan prondelaars is evenmin gebrek als aan prondelgoed.

Een hoekje van deze zonderlinge markt, bij zonnig weder, is wel het penseel waard van den schilder, en het moet niet verwonderen dat een kluchtige Gentsche liedjesmaker, onze *Prondelmarkt* (5), niet onaardig maar een beetje los en overdreven, bezong.

Ter illustratie een van de weinige liederen die over de Prondelmarkt gemaakt zijn door Karel Waeri, waarin hij op meesterlijke wijze de vergankelijkheid van 's werelds grootheid bezingt aan de hand van de op de rom-

melmarkt uitgestalde waren. Tussen de regels geeft Karel ook nog een paar “stekken” naar “kakmadammen”, politici, magistratuur, leger, klerus, heiligen en belastingen en stelt op de melodie van “Na lijden komt verblijden” verspilzucht, kazakkenkeerderij en hebzucht aan de kaak.

DE PRONDELMARKT

Er is in Gent een prondelmerkt,
Van vodden en oud dingen,
Men zingt altijd van liefde en jeugd,
Ik wil die markt bezingen,
Daar vindt men allerhande goed,
(6) Kalotten oude broeken,
En somtijds g'heel 't oud testament)
Ligt tusschen d'oude boeken) bis

Ge vindt daar ook van 't schoon geslacht,
De krullen en de tanden,
't Kolor dat hun gezicht blanket,
En 't kleed dat zij verpandden,
Ook al den afgelegden hoed,
Met zijn verslenste rozen,
En borsten ook van caoutchou,)
Tusschen wat oude doozen.) bis

En kijk wat voor een vieze gril,
Daar stonden pot en pannen,
En verder ook 'ne grooten bril,
Voor politieke mannen,
Daar stonden sabels langs en dwars,
Naast messen en geweeren,
En aan een kraam hing een groot scheers, (7))
Voor zonder zeep te scheren) bis

Ik vond er ook het heilig schrift,
Dat ligt daar in de regen,
De wetten worden daar verkocht,
Voor boter in te wegen,
Ik zag daar lest de lollepot, (8)
Van mijn tante Pauline,
Die op de markt verloren lag,)
Onder een krinoliene. (9)) bis

Ik vond er St.-Antonusbeld,
Gebannen uit de kerke,
Omdat hij geen mirakels deed,
En 't vet smolt van zijn verken,
Ook St.-Rochus zijnen hond,
Die lag daar g'heel in brokken.
En paternosters met de macht,)
Op een'ge oude zokken.) bis

Maar wat ik nog het meeste daar
Bekeek in al die rijen.
Dat was een overgroote schaar
Voor diep in 't leer te snijen,
Zij was toch wel drij ellen lang,
'k Zeg 't niet om mee te gekken,
En zie wat verder lag een tang,)
Om tanden mee te trekken.) bis

Daar vindt ge voor millioenen franks,
Tunieken en kapotten,
En kwamen zij ons nooit te pas,
't Is voedsel voor de motten;
Daar zag ik eens het oorlogsplan,
Van Frankrijks's groote keizer,
Den bal die zijnen zoon opnam,)
Te koopen bij 't oud ijzer.) bis

Ge vindt daarbij in overvloed,
Kostumen uit de brakken,
Oud hoeden ook van alle slach,
En omgekeerde frakken,
En haantjes van metaal of blik,
Die wel niet kunnen kraaien,
Maar die al z'op een spille staan)
Naar alle winden draaien.) bis

Ge vindt er ook bij 'toud papier,
Dossiers van advokaten,
Waarin ge leert hoe men den visch,
Opfrit met kop en graten,
En hier of daar een oude blaas,
Voor tabak in te vullen,
En somtijds ook een vuil kabaas, (10))
Gevuld met oude prullen. (11)) bis.

Fig. 6. De Gentse vottenhandelaar Karel Huybrecht in zijn vertrouwde plunje : bleke stofjas en klompen. Als kind wist ik hem elke week in onze straat komen. Zijn vottenkar was knalgeel geschilderd en een aanhoudend belsignaal kondigde zijn komst aan. Karel woonde op de "Bloemekenswijk" aan de Rijnhovelaan en overleed omstreeks 1973. (Verzameling P. Lagrou).

Dat de Rommelmarkt niet alleen muzikaal inspireerde maar door zijn schilderachtige figuren en uiteraard rommelige sfeer ook bij plastische kunstenaars potlood, penseel en burijn in beweging brachten, bewijzen de stemmige markttafereeltjes van Jules De Bruycker, Jozef Cantré, J.F. Boulanger en zo vele anderen. Ook hedendaagse Gentse kunstenaars geven nog hun persoonlijke visie op het marktpleintje. (Fig. 7).

De oorspronkelijke rommelmarkt had elke dinsdag en zaterdag plaats voor de St.-Pietersabdij of St.-Pietersklooster, vandaar de toenmalige naam : Kloostermarkt. Een tekst uit het "Politieboek" (6, 58b) van 1664 vermeldt : "Cloostermarckt daermen des dijcendaechs ende des saterdaeghs vercoopt alle sorten van eeiwaere (eetwaren) int cleyn als oock alderande specijen (speciën, goederen, grondstoffen) int cleyne." Op St.-Magdalenadag (23 juli) werd er ook de Potjesmarkt van St.-Pieters gehouden, zo genoemd omdat er dan bijzonder veel potten verkocht werden. (12) Beide markten grepen plaats voor de St.-Quintinuskapelle op de St.-Quintenbergh (Sint-Kwintensbergh). (13) Van 1581 tot 1585 werd de Kloostermarkt overge-

bracht naar de Kouter om nadien naar zijn oorspronkelijke plaats terug te keren. (14)

De markt begon bij zonsopgang. In de zomer was dat reeds om 4 uur. Soms werd er al eens door helers gestolen goed op de markt gebracht zodat de Kloostermarkt weldra de weinig benijdenswaardige bijnaam “Dievenmarkt” kreeg. (15) De markt eindigde ’s middags. De zaterdagnamiddag echter eindigde hij slechts tegen de avond.

Tot 1701 bleef de Potjesmarkt nog op het St.-Pietersplein. Daar die markt weldra kunstenaars en andere attracties aantrok evolueerde die steeds maar meer tot een soort mengeling van markt en kermis. Men verhuisde daarom de Potjesmarkt van St.-Pieters naar het Bijlokeplein waar hij de naam Zomerfoire kreeg. In de vorige eeuw werd die ook afwisselend op de Kouter, het Recolettenplein (Koophandelsplein), op de Houtlei en in 1838 op de Lindelei gehouden.

Op 21 Nivôse van het jaar IX der Republiek (11 januari 1800) beslist de Meyer of burgemeester van Gent dat de markt naar de Vrijdagsmarkt zal worden overgebracht. (16)

“Den Meyer der stad Gend,

“Gezien het rapport van den Commissaris van de Policie van den wyk der Velden, waer uyt spruyt : 1° dat den *quartidi* en *nonidi* van elke decade op den berg, gezeyd *St. Pieters*, gehouden word eene Merkt van oude Kleederen en Prondelingen, onder de benoeming van *Klooster-Merkt*, en, in het algemeen *Dieven-Merkt*. 2° Dat eene al te lang voortduerende ondervinding bewezen heeft dat deze Merkt dikwyls dient om gestolen of versteken Goederen te koop te veylen;

“In aendagt nemende dat het houden van gezeyde Merkt, geoctroyeert ten tyde als een deel van deze stad onder de jurisdictie was van de abtdye van *St. Pieters* nevens *Gend*, heden niet kan aenzien worden dan als een overblyfsel van tegenkanting en eene vernietigde jurisdictie;

“In aendagt nemende dat, met de policie te bepaelen op de eenige Merkt van oude kleederen en zoo geseyde prondelingen, welke gehouden word op de plaets der Vryheyd (17), binnen deze stad, op den 3 en 8 van elke decade, men aen de zelve meerder kragt en gezag byzet;

“Gehoord het advys van zijne Adjointen, beslyt het volgende :

“Art. 1. De Merkt van oude kleederen en andere zaken van dat slach, welke gehouden wierd den *quartidi* en *nonidi* van elke decade, op den Berg gezeyd *St. Pieters*, onder den naem van *Kloostermerkt*, en gemeynlyk onder den naem van *Dievemerkt*, is afgeschaft.

“De oude kleeerkoopers en alle de gene, die op gemelde merkt verkeerren, zullen hunne oude kleederen en andere waeren van dat slach moeten te koop stellen op de oude Kleeermerkt, welke gehouden word op de plaetse van de Vryheyd, den *tridi* en *octidi* van elke decade...

Fig. 7a. Jan Frans Cantré "Op de Rommelmart", pentekening.

Fig. 7b. Gill. van Geert "De Rommelmart", pentekening.

"Gedaen in de Meyerye te Gend den 21 Nivose 9e jaer."

F.-G. de Naeyer, meyer par interim, en
Cannaert, secretaris"

Bij besluit van 17 april 1818 verbood het stadsbestuur op deze markt kramen te stellen, maar alles wat men te koop aanbiedt op de grond te leggen. Je kunt je wel voorstellen dat er bij regenachtig weer weinig te vinden was. De prondelmarkt was een markt van prondelwaren, t. t. z. van oude kleren, huisraad en andere schier waardelose en door het gebruik versleten voorwerpen. Zo kent men in het Oud-Gents nog prondelen, prondelkot en prondelingen (18). In 1664 sprak men van "Pongelmerckt", wat Lompen- of Voddenmarkt betekende (19). De vodden of lorren mochten niet groter zijn dan vijftig centimeter. Eigenlijk waren het "voddenmarchands" die met hun kar de straten afdweilden en oude versleten voorwerpen inzamel- den (Fig. 6). De vodden verknipten ze tot lappen van een halve meter. Van- daag mogen er ook kleren verkocht worden die uit de mode zijn en gezien zij om het jaar veranderd kan men er nog vrij nieuwe "oude" kleren op de kop tikken. Van een kledingstuk dat te groot, te klein, te wijd, te smal of niet van de mode was zei men : "t Komt van de Prondelmarkt".

Ook de uren en de plaats van de markt zijn veranderd. Vroeger werd de zaterdagmarkt 's namiddags gehouden en had die plaats bij St.-Jacobs ook langs de kant van de Vlasmart. Toen echter de Borluutstraat getrokken werd was die plaats wegens het drukke verkeer niet meer geschikt. Ook

het Beverhoutplein of de vroegere Kleine Botermarkt (Fig. 1) werden voor deze verkoop gebruikt.

Nu is het er ook toegelaten om onder bepaalde voorwaarden nieuwe waren te verkopen wanneer deze afkomstig zijn van stocks uit opruiming, faillissementen of firma's die hun bedrijf hebben stopgezet. Zo kan men er naast stokoude voorwerpen digitale horloges en andere electronica aantreffen. Ook de Voddenmarkt is het chipstijdperk ingestapt !

De Rommelmarkt trekt ook in zijn omgeving brocanteurs en antiquairs aan die hun winkels op het pleintje of in de aanpalende straten neerpoten. Zo hebben we Steendam, de Ottogracht, de Vlasmarkt, de Penitentenstraat, de Baudeloestraat en de Wijzemanstraat. Zelfs tot op de eerbiedwaardige Vrijdagsmarkt vinden we "antikirkes".

Mijn vader zei soms wel eens als ik mijn manieren weer eens niet kon houden : "Ventje, ik ga U verkopen op de Rommelmarkt !" Wij hebben dus wel geluk dat hij dat nooit gedaan heeft, want anders hadden jullie dit stukje misschien nooit kunnen lezen...

Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) oordje : muntstuk van geringe waarde. 1/4 v.e. stuiver; ook oort, twalevaerd of liard genoemd = 1,5 cent, 2 negenmannekes of 18 mijten. 4 oortjes = 5 centen.
- (2) aplomb : Frans : vastberadenheid, zelfvertrouwen, durf, lef.
- (3) cocotte : Frans : hoer.
- (4) negenmanneke : oude munt 9 mijten of 1 duit; ook sesken, gigot of demy liard genoemd.
- (5) De Potter : "Gent van de Oudste Tijden tot Heden" - De prondelmarkt, blz. 208, Deel VI.
- (6) kalotten : kalot of calotte :
 - 1) pruik of bieze. "langhe paruycken ofte dicke calotten", 1667.
 - 2) klein recht opstaand mutsje of kapje, door oude of kaalhoofdige mensen binnenshuis gedragen.
- (7) scheers : samentrekking van het woord scheermes.
- (8) lollepot : een vuurpot of houten voetstoof met houtskool, ook wel "verwarmbakske" genoemd. De marktvrouwen zetten er hun voeten op, zodat de warmte onder hun rokken bleef. "lolle" heeft hier niets met grap te maken maar komt van het Middelnederlands werkwoord "lollen" wat smokkelen of wegmoffelen betekent.
- (9) krinoliene : crinoline of hoepelrok. Toen die in 1857 in de mode kwam zong men in Gent :

Wilde van de mode zijn
Crinoline, crinoline
Wilde van de mode zijn
Crinoline dat is't fijn.

(Gents Woordenboek, L.Lieievrouw-Coopman, p. 283, 284.

- (10) kabaas : Italiaans : capazzo of draagmand. Vroeger was dit een biezen mand met twee handvatten die men in een hand kan vasthouden. Boodschappentas.
- (11) Uit : "Kluchtige en Politieke liederen" van Karel Waeri.
- (12) J.J. Steyaert : "Volledige beschrijving van Gent" - 1857, p. 326.
- (13) Op dezen heuvel stichtte de abt ARNOLD VAN ZWYNAERDE rond het jaer 1300, *de kapel van St Quintinus met eene kluis*, welke in de 15e door verscheidene vrouwlieden werd bewoond; in 1628 gaf de Abt van St Pieters deze aen de Predikheeressen, en ten jaere 1640 aen de Discalsen ten verblyve.
De plaets voor deze heuvel, naest den grond waer de O.L.V. kerk stond, heette ook *den Plattenberg* en *den O.L.V. aerd*.
J.J. Steyaert : "Volledige beschrijving van Gent" - 1857, p. 326.
- (14) Dr. Victor Fris : "De oude Straatnamen van Gent" - 1925 "Kloostermarkt", p. 106.
- (15) Dr. Victor Fris : "De Oude Straatnamen van Gent" - 1925 "Dievenmarkt", p. 59.
- (16) "Gazette van Gend" 21 Nivôse jaar IX, 11 januari 1800. Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent.
- (17) Plaets der Vrijheid : Place de la Liberté = Vrijdagsmarkt.
- (18) prondelingen : prondelderijen : hetgeen op de prondelmarkt te koop wordt gesteld. "Dat gehouden wordt ene merkt van oude kleeren en prondelingen" & "Eenige laeden daer inne liggende eenighe prondelderije" 1712, Criminele Processen.
Prondelen : naar de prondelmarkt gaan om daar iets te kopen.
prondelkot : een plaats waar men de prondelingen vergaart.
"Gents Woordenboek", L.Lieievrouw-Coopman, p. 1134.
- (19) "Politieboek" 6, 29b.

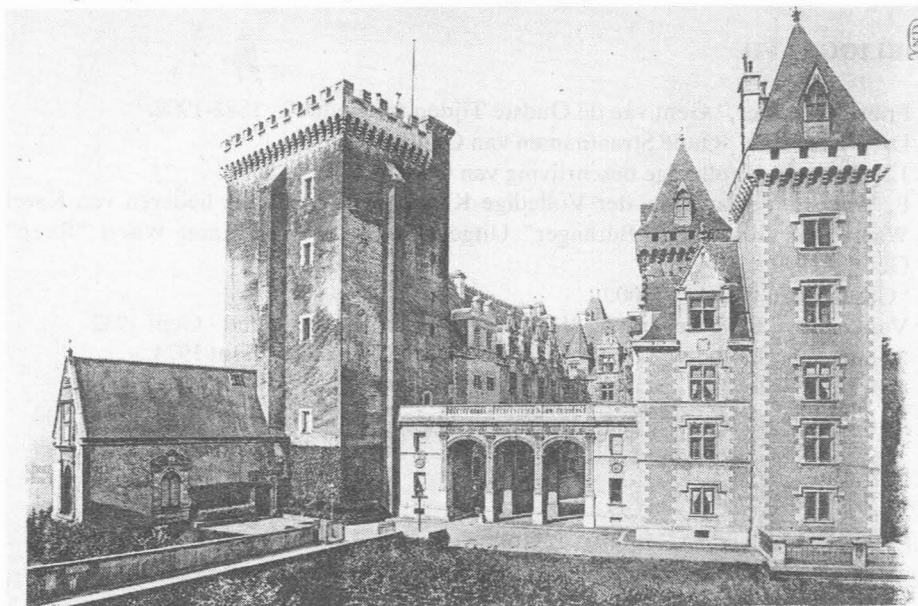
BIBLIOGRAFIE

- Frans De Potter, "Gent van de Oudste Tijden tot Heden" - 1882-1902.
 - Dr. Victor Fris, "Oude Straatnamen van Gent" - 1925.
 - J.J. Steyaert, "Volledige beschrijving van Gent" - 1857.
 - P. Waeri, "Verzameling der Volledige Kluchtige en Politieke liederen van Karel Waeri den Gentschen "Béranger" Uitgegeven door Wwe Karel Waeri "Reep" Gent" - 1899.
 - "Gazette van Gend" - 1800.
 - Vankenhove R. & Lepage A. "Het Volksleven in het straatlied - Gent 1932.
 - "Gents Woordenboek", Lodewijk Lieievrouw-Coopman - Gent 1974.
-

DE GESCHIEDENIS VAN DE VYT-BORLUUTFUNDA- TIE EN HET LAM GODS (Vervolg)

1940, mei 11. Om veiligheidsredenen werd het retabel door Frans, Henri en Karel Coppejans opgeborgen in de crypte van de St.-Baafskathedraal, om het 3 dagen later in kratten op te bergen voor het vertrek uit de kathedraal op 16 mei. Een dag later begeleid door Frans Coppejans vertrekt het vanuit Gent naar het kasteel te Pau (311), waar het op 26 mei toekwam. Op 19 augustus werd Frans Coppejans belast met de conservering en in december werden Jozef Van der Veken, Pelgrims de Bigard en Maurice Dupuis naar Pau gestuurd om de panelen te conserveren. Tijdens de bezetting wist J. Van der Veken de oorspronkelijke lijst van het retabel te laten verdwijnen uit de Vytkapel om ze veilig op te bergen.

1941, augustus. De Duitse Oberleutnant Henri Koehn van de Militärverwaltungsrat Kunstschutz Abteilung werd aangesteld om een onderzoek in te stellen naar het ontbrekende (gestolen) paneel van het retabel, dat aan de Führer geschonken werd als bewijs van onderdanigheid van de de Vlamingen. Nadat hij te Wetteren een onderzoek had gedaan, kwam hij terug naar Gent waar hij opzoeken deed in de Gentse hoofdkerk. De weduwe van Goedertier had immers verklaard dat haar man gezegd had, indien hij het zou weggestopt hebben, dat hij het zou

Ingang van het kasteel van Pau.

verbergen in of rond de hoofdkerk te Gent. Volgens Cels verklaarde later een vrouw uit Brecht dat een Duits militair, die onder de leiding van Henri Koehn betrokken was bij de opzoekingen in St.-Baafs, omstreeks eind 1941 haar toe vertrouwde, dat de Oberleutnant de hand wist te leggen op het gestolen paneel (306) van het Lam Gods, maar niet voor lang want het werd door een onbekende onder zijn neus geroofd. Die nalatendheid is Koehn duur komen te staan, want hij werd naar het Oostfront gestuurd. Tussen 4 en 9 december onderzoekt een Belgische delegatie de staat van de panelen te Pau (noot 6b).

Cels (306) verklaart echter niet wie die vrouw was.

1942, augustus 3. Abel Bonnard, de Franse Minister van Onderwijs leverde zonder medeweten van de Belgische overheid de panelen van het Lam Gods uit voor de persoonlijke verzameling van Hitler. Onder andere voor deze daad werd Bonnard op 24 maart 1945 door het Hooggerechtshof van Parijs tot 10 jaar verbanning uit Frankrijk veroordeeld (312). Te Neuschwanstein werd het retabel nagekeken door een Duitse restaurateur.

1944-1945. Op 8 september '44 komt het retabel toe te Alt Aussee (noot 6b), waar het St.-Janbaptistpaneel schade (barst) oploopt en gerestaureerd wordt door Karl Sieber (313). Op 31 mei '44 wordt er in België een reeks postzegels uitgegeven ten bate van de krijgsgevangenen met als beeldenaar portretten van beroemde mannen. Het portret van Jan van Eyck uit deze serie is gekopieërd naar het vermoedelijke zelfportret op het Lam Gods (nr. 661 : 10C. + 15C.). Op het einde van de oorlog hadden de SS-troepen het Lam Gods op 1000 m diepte verborgen in een zoutmijn te Alt Aussee nabij Salzburg, waar ze vóór hun aftocht een sterke springlading hadden achtergelaten om op het laatste ogenblik alles op te blazen. Dit duivelsplan werd verijdeld door de Oostenrijkse verzetsbeweging, daarbij geholpen door enkele mijnwerkers, die het met gevaar voor hun eigen leven boven haalden op 7 mei 1945. Als onbeschofte boeren hebben wij, Gentenaars, nooit deze mensen bedankt. Het is misschien na 40 jaar eens de moeite om deze mensen met hun familie in de bloemetjes te plaatsen. Op 8 mei werd het Gentse retabel overgedragen aan de 3de leger-afdeling van het Amerikaans leger (314). Begin augustus werd het retabel overgebracht naar het "Central Collecting Point" van de "Monuments, Fine Arts and Archives Section" te München (S.H.A.E.F.). Op 20 augustus 1945 kwamen de panelen per vliegtuig te Brussel toe en werden op 21 augustus overgebracht naaar het depot van het Koninklijk Paleis. Tijdens een plechtigheid in het Koninklijk Paleis overhandigen de Amerikanen officieel de panelen van het retabel aan Prins-Regent Karel. Deze werden vanaf 10 tot 30 september tentoongesteld in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van België te Brussel (315). In september-oktober 1945 werd een veiligheidssysteem aangebracht in de Vytkapel, waar het retabel in de nacht van 30 oktober

terug op zijn plaats werd gesteld. Het duurde echter nog tot 6 november alvorens de Vytkapel terug toegankelijk was voor het publiek (316).

1946, maart 23-mei 19 en 25 mei-16 juni. De panelen van Adam en Eva werden uitgeleend voor de tentoonstelling : "Van Jan van Eyck tot Pieter Pauwel Rubens" in het Rijksmuseum te Amsterdam (kat. nr. 29) en daarna in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam.

1949, augustus 15. Dhr. H. Collumbien was zo vriendelijk me mede te delen, dat het Lam Godspel op het St.-Baafsplein een aktiviteit was van de herdenking Gent 1000 jaar. Voor de stichtingsdatum had men zich gebaseerd op de wijding der eerste St.-Janskapel in 942. Merken we hier op dat reeds in de 7de eeuw (St.-Baafsabdij) en in de 8ste eeuw (St.-Pietersabdij) gewijde oratoriums waren te Gent. De stichting van onze stad moet men echter zoeken in de eerste leefgemeenschap 2 eeuwen vóór Christus, die gevestigd was tussen de gewezen St.-Baafsabdij en het Eénbeekeinde te Destelbergen. Door oorlogsomstandigheden kon in 1942 deze herdenking niet doorgaan en werd verschoven naar 1949.

1950, maart 27-29. Het retabel wordt gedemonteerd en in bewaring geplaatst om het over te brengen naar het Brussels Laboratorium. De Vytkapel wordt in april hergestoffeerd en de plaats achter het retabel wordt bekleed met tapis pleins (april 1950).

Tussen 13 oktober en 29 oktober wordt het veelluk onder leiding van P. Coremans gerestaureerd door A. Philippot te Brussel (noot 6b). In die periode wordt op een muur van de Vytkapel het volgende quatrijn geschreven : *Artis opus sacrum servant pii ab iconoclastis Gandavo ex bellis ter salvun redditur illud. Non ignis nocurt neque tempus nam renovatat Vivida vis tabulae vos Christi scildit amor.*

1951, juni 25. De barokke altaarportiek en het bakstenen altaar werden verwijderd en de restanten van de constructie van 1588 werden teruggevonden. Een lager marmeren altaar werd aangebracht, waarop het retabel volledig geopend kon tentoongesteld worden. Om die reden werd langs de andere zijde van het altaar, het schilderij van Gaspar de Craeyer verwijderd. De kaders van de polyptiek werden verstevigd door een bronzen omlijsting, waardoor het retabel als een triptiek werd opgesteld. Het lood van de glasramen werd vernieuwd en de ramen werden voorzien van moderne Venetiaanse zonnescermen. In de Vytkapel werd er een elektrische verwarmingsinstallatie aangebracht. Het retabel werd door afscherming en gewelfsversterking beschermd tegen vuur, water en instorting. Een ingewikkeld mechanisch veiligheidssysteem verijdelde elke poging tot diefstal. Het Lam Gods werd ondertussen (30 okt.-19 nov.) tentoongesteld

in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel en op 19 november werd de polyptiek terug op het altaar van de Vijdkapel geplaatst.

1952, april 1. Als aprilgrap publiceerde de krant "Het Volk" dat het paneel van de Rechtvaardige Rechters teruggevonden was in de St.-Gertrudiskerk te Wetteren.

NOTEN

311. *J. Van Den Gheyn*, L'odyssée de l'Agneau Mystique pendant la guerre de 1940, in : Handelingen der Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks, 1945, II, nr. 1, blz. 14, 16-17.
312. *P. Coremans*, The recovery of Belgium art treasures from the Germans, Belgium, vol. VII, nr. 6, juli 1946, blz. 179.
313. *T. Car Howé Jr.*, Salt mines and castles, Indianapolis-New York, 1946, blz. 148.
314. *P. Coremans*, La protection scientifique des oeuvres d'art en temps de guerre, Brussel 1946, blz. 19.
315. *P. Coremans-A. Janssens de Bisthoven*, Van Eyck, l'Adoration de l'Agneau Mystique, Antwerpen 1948, blz. 21.
316. Van Eyck-dagen 1945, in : Handeling der Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks, II, nr. 2, 1945, blz. 16.

Rudy VAN ELSLANDE
('t Vervolgt)

VOEDING 1819 IN “HET TUCHTHUIS” TE GENT

ONZE GASTRONOMISCHE RUBRIEK

In het “Mémorial administratif de la Flandre orientale - Tome sixième - Du 1. er avril au 31 décembre 1819” verschenen twee brieven, gedateerd 5e en 6e april 1819, uitgaande van “Den Baron de Keerbergh de Kessel, Ridder van het order van den Belgische Leeuw, Gouverneur van Oost-Vlaanderen” en gericht “Aen de Heeren Bestierders der steden en gemeenten van de provincie”, betreffende het gebruik van “gelei uit beenderen na beproevingen in het Tuchthuis te Gent”.

De Heer Gouverneur vangt de eerste brief (gedateerd 6 april) aan met het volgende :

“Mynheeren, by myne circulaire van 11. sten september 1818 heb ik het gebruik aengeprezen van de gelei uit beenderen, als een voedend, huishoudelyk en onder alle rapporten voortreffelyk middel, die met voordeel zou kunnen gebruikt worden voornamelyk door de gestichten van liefdadigheid die belast zyn met het onderhoud te verzorgen aen behoeftige en aen zieken”.

Vervolgens meldt de Gouverneur dat de Heren Burgemeester en Schepenen van Dendermonde hem reeds in de maand oktober (1818) verzocht hadden “voor hunne stad het nodige bereidsel te laeten komen, maer, uit voorzigtigheid, had ik uitgesteld aen hun verlangen te voldoen, om dat ik alvorens wilde doen bewyzen en my zelve verzekeren of het groote apparael onlangs opgerecht in het Tuchthuis te Gent, aen myne verwachting volkomenlyk zou voldaan hebben”.

Doordat hij volledig overtuigd was beveelt hij opnieuw “het gelei uit beenderen” aan bij iedereen met als staving de brief aan het Dendermondse stadsbestuur, gedateerd 5 april, die hierbij volledig weergegeven wordt :

“Aen de Heeren Burgemeester en Schepenen der stad Dendermonde.

Edele achtbaere Heeren,

Gy hebt de eerste het voornemen bekend gemaekt om by uwe de behoeftige te spyzen met de gelei van beenderen, waer af het gebruik by myne circulaire van 11. sten september 1818 is aenbevolen geweest als ten allen opzigt huishoudelyk, gemakkelyk en voordeelig. Het werkelyk bewys die ik ter zelver tyd als aenstaende bekend gemaekt heb, is tegenwoordig voor een ieder te zien in het Tuchthuis te Gent, en het nodige apparael die ik van 's Konings mildadigheid verkregen heb is aldaer in volle werkzaamheid. De gewoonelyke uitvallen die men dagelyks kan doen blyken, zyn deze :

Zeventig kilogrammes beenderen (die reeds in de keukens gediend hebben) zyn gedurende vier uren onderworpen aen den damp voortkomende uit 't koken van 270 liters water die, voor de 7/8 veranderen in gebonden

of lyvige gelei, en voor 1/8 in alderbeste vet. Die zelve beenderen worden naerdien nog onderworpen gedurende twee uren, aen het bewegen van eene tweede opkoking met 180 liters versch water het welke verdikt en die vermengd zynde door bykommend water met de gelei voortsgekomen van de eerste bewerking, een zeer krachtig sop geeft de welke vergenoegd voor de maelyd van 1200 peroonen 't meeste deel in den bloei hunner jaren en in het huis bezig met werk dat min of meer moeyelyk is. Dees bouillon word soep door de byvoeging van brood, rys, gerst, aerdappele en c.

Den Papiniaanschen pot zoo volmaekt als den genen die wy alhier hebben, en waer in alleen alle de bereiding bestaet, voldoet alzoo volkomelyk aen onze verwachting, en gevolgelyk en make ik geen zwarigheid meer om dergelyke pot voor uwe stad te ontbieden en in eene proportie van ruimte zoo als het aangewezen is by uw verzoek van 22.sten october 1818, n° 793.

Ontvangt Mynheeren, de verzekering van myne volkome agting.

Geteekend L B.on de Keverberg.

Of de bewoners van "Het Tuchthuis", en dus verbruikers van deze soep, even overtuigd waren van de degelykheid er van wordt niet vermeld maar meer keus zal er wel niet geweest zijn.

Luc LEKENS

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE GENTSE BRUGGEN

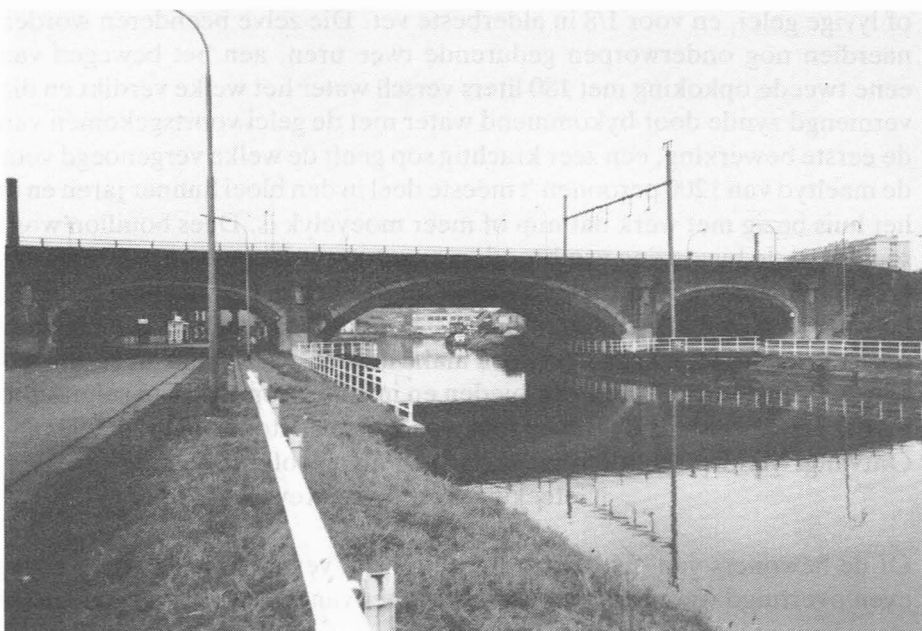
(Vervolg)

BOVEN-SCHELDE

WEGBRUG VAN HET STROP

Voor de aanleg van de huidige Stropbrug (1) bestond er op die plaats enkel een smalle voetgangersbrug (2) daterend van 1884 en aanleunend bij de brug van de N.M.B.S., welke op haar beurt reeds bestond in 1838. De nieuwe wegbrug werd gepland in het vooruitzicht van de aanleg van de E3 invalweg naar Gent-centrum, over de Sint Lievensbrug alwaar een kruising op drie niveau's voorzien was, met als gevolg een langdurende onderbreking van het normale verkeer aan de gewezen St-Lievenspoort. De nieuwe wegbrug van het Strop moest dan het grootste deel van het omgelegde verkeer opvangen.

Na een eerste aanbesteding, met slechts twee inschrijvers met een te hoog bod, werd de brug een tweede maal aanbesteed en uiteindelijk toegewezen aan de firma PVBA L. en N. De Meyer uit Zelzate voor de prijs van 33.484.596 fr.

Spoorbrug Strop.

Wegbrug Strop.

De werken begonnen op 16 april 1968. De onderbouw was voltooid op het einde van 1968. De brug werd officieel in gebruik genomen op 23 september 1969, door de Heer Minister van Openbare Werken.

De brug, een constructie in spanbeton - systeem Cantilever - heeft een totale lengte van 87 meter : een centrale overspanning van 39 meter en twee zijstukken van elk 24 m. Het brugdek heeft een breedte van 14,6 m verdeeld in vier rijstroken, twee fietspaden en twee voetpaden.

De wegbrug ligt op een afstand van ± 3 meter van de spoorwegbrug.

Door de bouw van deze brug was het ook noodzakelijk nieuwe wegen aan te leggen welke aansluiting geven met de Hundelgemse steenweg. Daardoor was het nodig een dertigtal huizen af te breken (en later nog eens dertig voor de verdere aanpassing van de Hundelgemse steenweg.)

De totale kostprijs van dit kunstwerk beliep 50 miljoen fr, daarin begrepen de heraanleg en ophoging van de toegangswegen.

TERPLATENBRUG

Volgens Dr. V. Fris ontstond de naam aldus : "Ter platen is de oude benaming gegeven aan de oever der Schelde daar waar de stroom in de stadsmuren binnenkwam. Hier bevond zich een zandbank of "plate" in de Schelde. Ze gaf haar naam aan de sluis daar dichtbij op het oud Scheldeken gelegen en het "gat ter platen" genoemd."

De eerste brug werd ontworpen door ingenieur van Bruggen en Wegen Emiel Braun (3). Het was een metalen brug met twee bogen welke schuin lag t.o.v. de lengte-as van de stroom (zie zichtkaart).

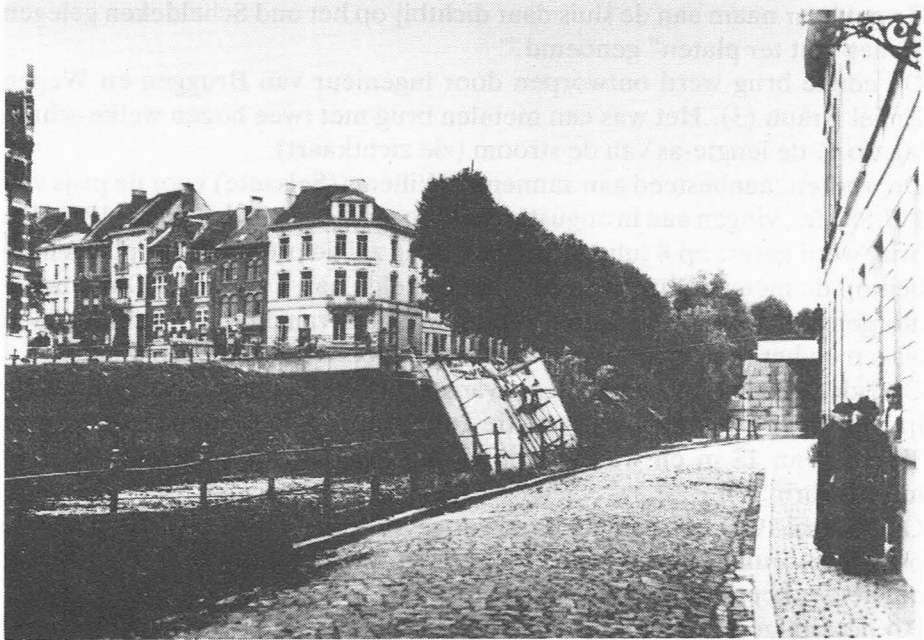
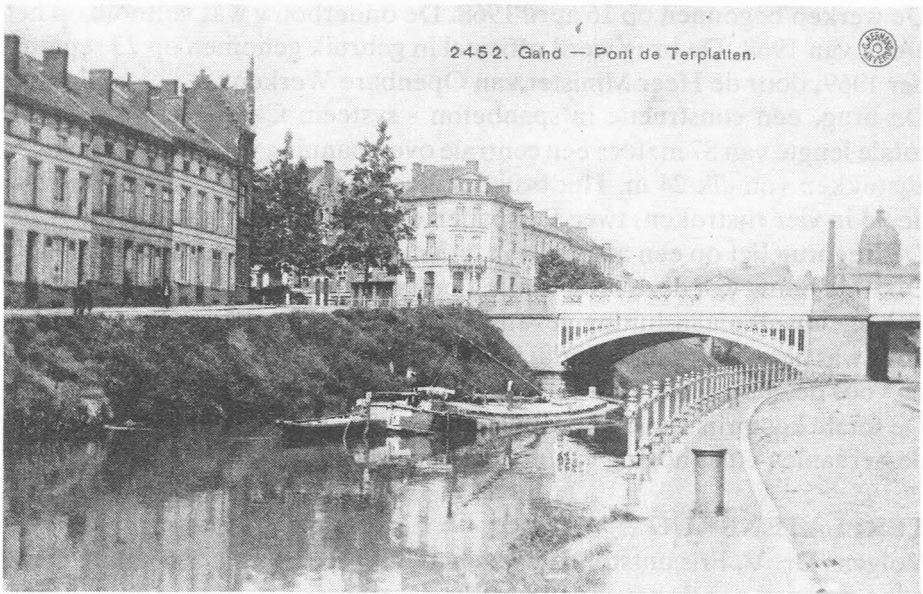
De werken, aanbesteed aan aannemer Willems (Selsaete) voor de prijs van 117.950 fr., vingen aan in augustus 1880 en eindigden in december 1881. De brug werd getest op 8 juli 1882 : "Maandag zal de proefneming plaats hebben op de nieuwe brug over de Opperschelde aan Terplaten. Om 8 ure 's morgens zal de voerman Karel Vander Hægen, van de Reep, er met zijnen wagen en het reglementair gewicht over rijden." (Gazette van Gent)

Op 3 december 1939 werd een aanvang gemaakt met de vervanging van de ijzeren brug door een constructie in gewapend beton, met een totale breedte van 18 m en waarvan de rijweg bestond uit kasseien gelegd in mozaïkvorm.

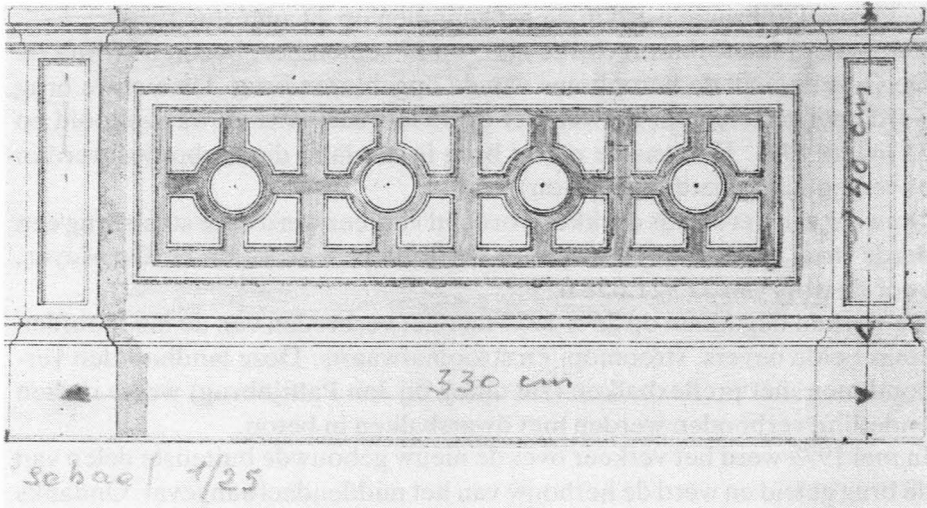
Op 30 april 1940 was men reeds zo ver gevorderd dat de eerste helft van de brug in gebruik kon worden genomen : er werd nl. in twee fasen gewerkt om het verkeer niet al te veel te hinderen.

Bij het dreigend oorlogsgevaar werd er van dan af dag en nacht gewerkt zodat op 13 mei 1940 de brug volledig in gebruik kon worden genomen. Amper tien dagen later werd het nieuwe kunstwerk door de Belgische genie opgeblazen, niet zonder moeite echter want volgens ooggetuigen heeft men tot vier maal toe moeten herbeginnen.

Er werd een noodvoetbrugje gebouwd op 14 m stroomopwaarts van de

Ter Platenbrug, tweemaal gezien vanaf Ter Platenkaai. De bovenste foto toont ons de brug omstreeks 1900. De onderste foto werd genomen na de vernietiging van de nieuwe brug op 23 mei 1940 (foto dienst Monumentenzorg).

Ter Platenbrug 1880. Brugleuning.

De huidige Terplatenbrug gezien vanaf de Stropkaai (foto 1980).

wegbrug. Dit brugje werd in dienst genomen op 22 augustus 1940.

Een maand later, om precies te zijn, op 27 september, begon de firma G. De Gezelle, aan de heropbouw van de opgeblazen brug. De nieuwe brug werd opengesteld voor het verkeer op 15 februari 1941 en was voltooid op 21 maart 1941. Het was de eerste brug in het land die herbouwd werd in onvergankelijk materiaal (beton).

Omwille van het steeds drukker wordend verkeer werd deze staatsbrug een derde maal herbouwd en wel door de firma N.V. L.L. en N. De Meyer, voor de prijs van 39.921.657 fr.

De werken begonnen op 26-8-1977 met het verbreden van de landhoofden langs beide oevers, stroomop- en stroomafwaarts. Deze landhoofden verbond men met preflexbalken (zie uitleg bij Jan Palfijnbrug) welke nadien onderling verbonden werden met dwarsbalken in beton.

In mei 1979 werd het verkeer over de nieuw gebouwde buitenste delen van de brug geleid en werd de herbouw van het middendeel aangevat. Ondanks het feit dat men dus in twee fasen werkte, zoals in 1939, zorgden deze werken voor heel wat verkeershinder, vooral tijdens de spitsuren. Het hedendaagse verkeer is natuurlijk veel intenser dan in 1939. Op 13 november 1979 had de proefbelasting van de brug plaats en werd zij daarna over haar volle breedte voor het verkeer opengesteld.

Jaar	Soort	Lengte	Breedte van :			Vrije hoogte	Proef
			rijweg	voetpad	doorvaar		
1880	Vaste in metaal	44,5	7	2 x 2,5	18	5	15 Ton
1940	Vaste in beton	44,5	12	2 x 3	18,75	4,37	
1978	Vaste in beton		24	2 x 1,5	18,75		400 kg/m ² 6 x 32 ton

Staat-wegenis

NOTEN

- (1) De naam van de brug ontstond door de nabijheid van "Het Strop" hetwelk oorspronkelijk één van de oudste guingetten van de stad was. Deze luthof was gelegen aan de Schelde op de plaats waar zich thans (sinds 1841) een gedeelte van het krankzinnigengesticht bevindt, dat eveneens de naam van "Het Strop" draagt. De luthof werd voornamelijk bezocht door de gegoede klasse en had als specialiteit "gebakken blieken".
- (2) De amper twee meter brede voetbrug had geen trappen doch schuin oplopende banen. Veel fietsers lieten zich dan ook verleiden om, eens boven naar beneden te rijden i.p.v. te voet te gaan. Het gebeurde dan ook niet zelden dat de overtredders (van het rijverbod op die brug) gesnapt werden door een plots verschijnende agent en "op het boekje" stonden of in het beste geval een vermaning kregen.

- (3) Emiel Braun, geboren te Nijvel op 2 december 1849, ingenieur van Wegen en Werken van 1875 tot 1879. Van 1879 tot 1895 hoofdingenieur, bestuurder der stadswerken. Burgemeester van Gent van 1895 tot 1921. Overleden te Vichy, Frankrijk, in 1927.

M. LABYN
(t Vervolgt)

ZIVIL-ARBEITER-BATALJON 4 TE GENT

Mensen houden van getallen, vooral als het ronde zijn. Zo is het deze maand 70 jaar geleden dat een einde kwam aan de mensonterende worsteling van de Eerste Wereldoorlog. Ik wil het nu eens niet hebben over wapengekletter en wapperende vaandels maar over een ietwat vergeten groep oorlogsslachtoffers waarvan koning Albert zei : "De weggevoerden zijn de zedelijke overwinnaars van den Groten Oorlog".

De Duitsers hebben de Franse en Belgische arbeiders in de bezette gebieden geprest tot dwangarbeid, onmiddellijk achter het front, in het operatiegebied. Daar zij gebrek hadden aan burgerwerkkrachten door het inzetten van alle strijdbare mannen aan het front, namen zij hun toevlucht tot de opeising van burgers. De Duitsers interpreteerden de zaak ook nog zo : "Om de werkkrachten uit de bezette gebieden ten volle te benutten, heeft Duitsland, met zijn gekende zin voor organisatie, in de loop van deze oorlog bijzondere schikkingen getroffen : de werkbureau's. Onze tegenstanders kwamen na het uitblijven van een militaire overwinning, op het snode plan om Duitsland door afgrendeling van de wereldmarkt economisch op de knieën te dwingen en door honger de vrouwen en kinderen in het Vaderland en de zegerijke Duitse soldaten aan het front de wapens uit de handen te slaan. Op grond van vergelding stelt het Duitse bestuur de werkkrachten van de bezette gebieden naar haar mogelijkheden in dienst van het leger en de eigen industrie, waarbij met de noden van de bevolking rekening gehouden wordt en toch gezorgd wordt dat er geleverd wordt wat er geleverd moet worden." (1)

Gedurende de herfst van 1916 werd deze dwangarbeid "mit Deutscher grundlichkeit" ingericht en gecentraliseerd terwijl op bevel van Ludendorf de "ZIVIL-ARBEITER-BATALJONS" samengesteld werden.

De Etappen Kommandantur te Gent ontving het bevel het "Zivil-Arbeiter-Bataljon 4" samen te stellen. In den beginne dacht men aan een getalsterkte van om en bij de duizend arbeiders. Het zou bestaan uit vooral

Fig. 1. Oberstleutnant von Wick, kommandant van Gent. (Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur - Gent 1916; foto 137 blz. 60)

een halsdoek, een kostuum of een werkpak, een paar schoenen of kloefen, twee hemden, een paar sokken, een onderbroek, een eetkom, een mes, een vork en twee dekens meebrengen.

De kommandant, op bevel
Gruber”

De arme drommels volgden dit bevel met bevend hart op. Wie geen gevolg gaf, of tegenstand bood werd 's nachts door de militaire politie en de “Feldgendarmerie” uit hun bed gehaald en met slagen van geweerkolven naar één van de textielfabrieken in de omgeving van de - toen niet zo plezante - Plezantevest gestuurd : La Linière Gantoise (fig. 6), de katoenfabriek van de Hemptinne (“Decjantiens” zoals de Gentenaars zeiden (fig. 5) of de Louisiana-Texas (Loutex) op het Griendeplein en de De Smetstraat, waar al de ongelukkigen opeengeperst zaten. Het betrof hier duidelijk de laagste sociale klassen.

Zo ook werden mijn beide grootvaders Raymond De Poorter (fig. 13) op 22 jarige leeftijd en Jozef Levis op 32 jarige leeftijd voor deze dwangarbeid opgeëist. In de “Gantoise” werden zij bewaakt door enkele honderden landstormmannen, die eigenlijk ook Duitse arbeiders in soldatenpak

werklozen en noodlijdende Gentse arbeiders die door de liefdadigheid ondersteund werden. (Werkloosheidsuitkering bestond toen nog niet.) Zij zouden onder militair bevel achter het Duitse front moeten werken. Men liet er geen gras over groeien. Onmiddellijk werden onder bedreiging de bevolkingsregisters opgevorderd en op de Kouter werd in de Beurs een “Werkbureel” ingericht (fig. 4). Het hoofd van deze dienst was luitenant Gruber. Het “Werkbureel” zou alle aangelegenheden regelen die in verband stonden met het nieuw opgerichte “Zivil-Arbeiter-Bataljon 4” (Z.A.B.-4)

Op 8 oktober 1916 zond dit bureau aan iedere Gentse werkloze tussen de 15 en de 45 jaar oud het volgende dwangbevel :

“Gij moet U den 13 oktober 1916, 's voormiddags om 11 uur, op de Plezantevest aanmelden, en eenen hoed,

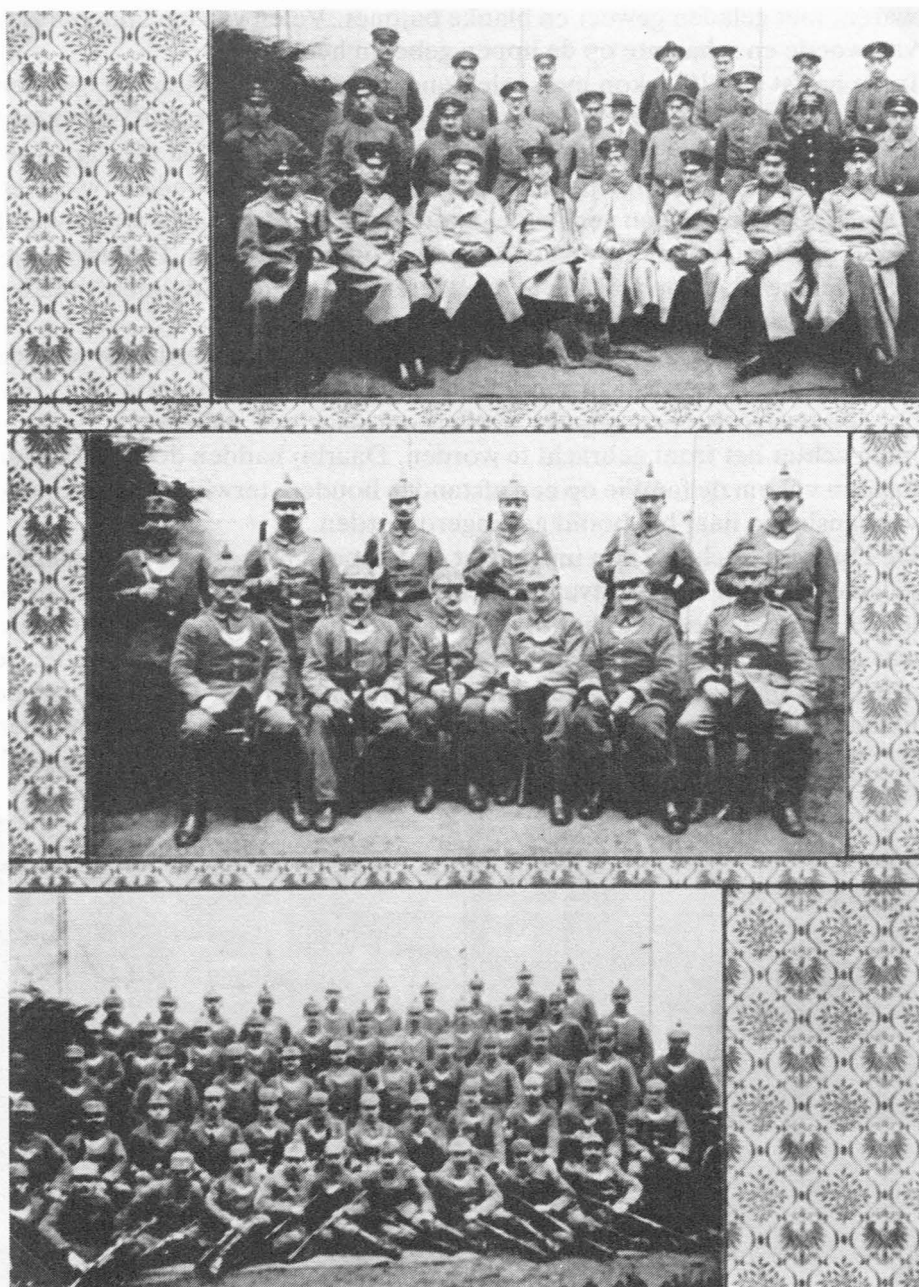

Fig. 2 boven : Militaire politie, officieren en ambtenaren. (foto 159 blz. 71)

midden : M.P. onderofficieren. (foto 160 blz. 71)

onder : M.P. manschappen. (foto 161 blz. 71)

In de volksmond werden zij "Marke Piekers" genoemd naar de letters M.P. die ze op een metalen borstplaat droegen. (Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur - Gent 1916)

waren, met geladen geweer en blanke bajonet. Velen van hen moeten zich van woede en schaamte op de lippen gebeten hebben.

In de herfst van 1916 kon men vele honderden arbeiders door de bereden gendarmen voortgedreven zien worden van de Beurs over de Koornmarkt naar het Rabot, met hun armoedig bundeltje in de hand. De triestige stoet werd bijna altijd gevolgd door bijna even veel meisjes, moeders, vrouwen en familieleden die hun verloofde, zoon, man, broer of vader weggevoerd zagen worden. Voor velen werd het een definitief afscheid. Het was evenwel onmogelijk de opgeëisten te benaderen. De "Feldgendarmen" hielden de bevolking desnoods met sabelhouwen op afstand.

Nadat een zending Zivil-Arbeiters samengebracht was, werden ze naar de overkant van de brede laan gebracht waar ze in het Rabotstation (Fig. 7) in goederenwagons opeengepakt werden om naar een onbekende bestemming achter het front gebracht te worden. Daarbij hadden de bewakers de handen vol om de familie op een afstand te houden, terwijl hen de lelijkste verwensingen naar het hoofd geslingerd werden.

De Duitsers trachtten hun imago wat op te poetsen door aan deze maatregelen een schijn van rechtvaardigheid te geven. Zo werd in de pers aan de lezers voorgehouden dat het oprichten van de Z.A.B.'s slechts ingevoerd was om de Belgische gemeenten te ontlasten van die elementen onder de arbeiders die onrustig en revolutionair werden en om terzelfdertijd de liefdadigheidsinstellingen niet te blijven belasten door het ondersteunen

Fig. 3. Gendarmeriepatrouille. (Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur - Gent 1916; foto 247 blz. 114)

van al die werklozen... Zo werden de opgeëisten voorgesteld als profiteurs en gespuis. Dit waren natuurlijk pure drogredenen, alsof de bezetter zijn hand zou omgedraaid hebben wanneer hij de gelegenheid kreeg gelijk welke gemeente naar aanleiding van een pietluttigheid een zware oorlogsbelasting op te leggen, waarbij de openbare middelen tot de laatste centiem opgevorderd werden. Aan het thuisfront geloofde men natuurlijk zijn ernstige Duitse pers.

Ook de Belgische bourgeoisie vond dit eigenlijk nog niet zo'n slechte maatregel, toen zij het half verhongerd werkvolk zag wegvoeren. Zij begonnen pas eerst te protesteren toen zij zelf aan de beurt kwamen om op te trekken. Om een schijn van menselijke behandeling voor te wenden werden sommige opgeëisten door een militaire dokter onderzocht om te weten of ze de zware arbeid aankonden. Dit onderzoek was meestal enkel vormelijk. Zij werden nagenoeg allemaal - als alle Duitse recruten ten andere - "geschikt verklaard voor den oorlogsdienst". Alleen zware zieken en kreupelen mochten naar huis. De overigen moesten met de Z.A.B.'s vertrekken en stonden onder bevel van de Militaire Spoorweg te Brussel. Er waren echter ook dokters die menselijk waren en die zo dikwijls als het mogelijk was de onderzochte werklieden ongeschikt verklaarden voor de dienst. Zo heeft de Berlijnse dokter van de Staf Dr. Freund uit Berlin-Südende de erkentelijkheid van vele Gentse arbeidersfamilies verworven.

Zware arbeid wachtte de Zivil-Arbeiter van 's morgens tot 's avonds. Ze kregen daarvoor een loon van 25 à 30 pfennig per dag en "eten" dat nauwelijks die naam verdiende. Wanneer het werk naar de zin van de leiding niet genoeg vlotte kregen ze vuistslagen, schoppen, kolfslagen of werden ze met de punt van de bajonet tot arbeid aangepord. Dit gebeurde wel eens wanneer iemand van vermoeidheid of ziekte ineenstortte. 's Nachts konden de meest fortuinlijke onder hen onderkomen vinden in nauwelijks verwarmde stallen, fabrieken of gebombardeerde gebouwen, al of niet met dak. Zij werden zwaar bewaakt.

Zo werd Raymond De Poorter te werk gesteld in de omgeving van Sedan, een strafkamp voor diegenen die zich te laat, helemaal niet aangemeld hadden, weerspanning waren of vluchtpogingen ondernomen hadden. Tijdens de winter was de kou een nog grotere vijand dan de Duitsers. Velen stierven dan ook aan longontsteking of hadden bevroren handen of voeten. Meermaals moest bij zwaar vriesweer de grond verbrand worden om er met houweel en spade in te kunnen werken. Ratten vangen en die dan vakkundig klaarmaken gebeurde vaak. Naar vluchtelingen werd met scherp geschoten. Ook het artillerievuur der geallieerden, vliegtuigaanvallen en ontploffingen eisten hun tol onder de arbeiders. Velen werden gewoon tijdens het zware werk gewond. Anderen stierven van vermoeidheid of honger. De doodsoorzaak werd meestal omschreven als : "Algemene zwakheid van het hart." De familie werd daarvan nooit op de hoogte gesteld. Iedere maand

Fig. 4. Meldeamt der Kommandantur in de Beurs op de Kouter te Gent. (Foto 142 blz. 64) *boven*

onder : idem, binnenzicht van de rechter vleugel (foto 143 blz. 64)

(Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur - Gent 1916)

mocht de familie een kaartje zenden van 10 lijnen en een pakje. Dat werd eerst door de censuur grondig onderzocht. Wanneer zo'n pakket weerkeerde met de vermelding "overleden" of "onbestelbaar" wist de familie dat de weggevoerde overleden was. Pas weken later werd moeder, vader, vrouw of verloofde naar het "Werkbureel" van de Etappenkommandantur op de Kouter geroepen om daar het bundeltje in ontvangst te nemen dat door de overledene achtergelaten was. Zelden vertelde men hen hoe de man gestorven was en waar men hem begraven had. Zo speelden er zich daar bijna dagelijks treurige taferelen af.

De kommandant von Wick (fig. 1), die een eerlijk man was en wie de hele Z.A.-geschiedenis eigenlijk ook tegenzat, is wegens deze zaak na de oorlog op de uitleveringslijst gezet. Niettegenstaande dit, droeg hij toch de verantwoordelijkheid van het aanstellen van de toen 24-jarige bankbediende Max Gruber uit Offenbach. Als bestuurder van het Werkbureau der Etappenkommandantur te Gent, door hem te laten doen wat hij er graag deed. Gruber was iemand zonder scrupules en met sadistische trekjes. Medelijden was hem onbekend en hij was van geen handtastelijkheid vervaard. Onderofficieren of soldaten die hem verzochten wat menselijker op te treden brulde hij toe: "Laat mij gerust met Uw verdomde menselijkheid, of ik laat U in de kast draaien, verdomde varkens!" (2). Eens heeft hij een oudere gebrekkige man die zich niet vroeg genoeg op zijn dienst was komen

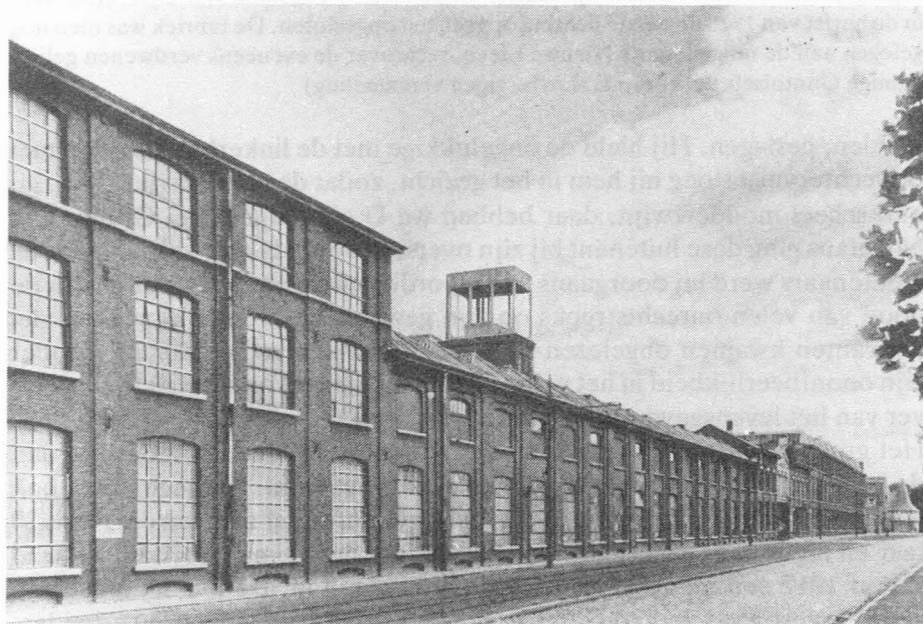

Fig. 5. Fabriek van de Hemptinne - "Deejantiens" in het Gents - Op de voormalige Plezantevest, thans Opgeëistenlaan. Een van de verzamelplaatsen van waaruit Zivilarbeiters op transport gesteld werden. Dit gebeurde via het daar recht tegenover gelegen Rabot-Station. (Foto archief Museum voor Industriële Archeologie en Textiel te Gent)

Fig. 6. Wat nog overschiet van "La Linière Gantoise" : de directeurswoning en de ingangspoort. (Thans "Bloedwijn Zuster Godelieve".) Toestand Juli 1988. Hier werd in de herfst van 1916 de eerste lichter opgeëisten opgesloten. De fabriek was toen nog gelegen aan de nu gedempte Nieuwe Lieve, rechtover de eveneens verdwenen gelijknamige Gantoisebrug. (Foto E. Levis, eigen verzameling)

melden, geslagen. Hij hield de ongelukkige met de linkerhand vast en met de rechtervuist sloeg hij hem in het gezicht, zodat de man omviel. "Ah, gij oud scheel modderzwijn, daar hebben we U eindelijk !" zei Gruber (3). Nochtans ging deze luitenant bij zijn oversten door als zeer vlijtig. Door de Gentenaars werd hij doorgaans "de moordenaar" genoemd door dat hij de dood van velen onrechtstreeks op zijn geweten had. Smeekschriften van verwanten kwamen ongelezen in de papiermand terecht. Zolang Gruber zijn onontbeerlijkheid in het veilige Etappengebied kon bewijzen, bleef hij ver van het levensgevaarlijke front verwijderd.

Het groot aantal werklozen en steuntrekkenden voldeden nauwelijks aan de behoefte van burgerwerkkrachten achter het front. Nu begon men ook werkende arbeiders en burgers op te eisen; daaronder mensen die reeds 20 jaar en meer in hun zaak stonden en niet konden gemist worden. Zo trad van af 1917 een nieuwe fase voor de opeisingen in. De maximumleeftijd werd op zestig voleindigde jaren gebracht ! Daar er spoedig geen arbeiders meer waren, kwam nu ook de burgerij en de bezittende klasse aan de beurt : handelaars, fabrikanten, bankdirecteurs, dokters, rechters, enz... Zo werden de Z.A.B.'s voor bepaalde officieren een middel om zich van

Fig. 7. Het in 1987 afgebroken station van de Ringspoorweg Gent-Rabot, van waaruit het gros van de Gentse opgeëisten vertrokken naar hun respectievelijke plaatsen van dwangarbeid. Zij die in de bijgebouwen van het "Flandria - Palace" opgesloten zaten werden op transport gesteld via het St.-Pietersstation. (Foto E. Levis - eigen verzameling)

Belgische burgers die hen in de weg stonden te ontdoen. Het was een eenvoudige klus de verloofde of echtgenoot van een Gentse schone waarop een wellustig Pruisisch oogje gevallen was, 's nachts van zijn bed te laten halen (4).

Toen de Duitsers in de lente van 1918 hun offensief voorbereidden, bereikten de deportaties hun hoogtepunt. Nu kwam de slechtste tijd voor de mannelijke Gentenaars die tussen de 15 en de 60 jaar oud waren. Nergens was men nog veilig, want er werd een echte mensenjacht ingericht. Grote groepen gewapende militaire politieagenten (Fig. 2) en gendarmen (Fig. 3) drongen op bevel bij klaarlichte dag in koffie-, bier-en openbare attractiehuizen binnen om de burgers die ze daar vonden op te vorderen. Ze stormden zelfs zekere avond binnen in een vergadering van Vlaamse activisten die voor Vlaanderen aansluiting bij Duitsland betoogd hadden en namen 40 deelnemers mee om ze eveneens te deporteren. Als dat geen pech hebben is ! Er werd niets ontzien. Met bruto geweld werden steeds meer mensen opgepakt. Weldra dierf niemand zich nog op straat vertonen. Tevergeefs echter. 's Nachts werden ze uit hun huizen gehaald en manu militari naar het Flandria Palace (Fig. 12) overgebracht om van daar naar

Fig. 12. Het "Flandria - Palace" aan het St.-Pietersstation. Eens het grootste hotel van Gent om de stroom bezoekers van de Wereldtentoonstelling van 1913 te kunnen verwerken. Het had nog een flinke reservevleugel die tijdens de oorlog 1914-1918 als transit gevangenis voor opgeëiste werklieden gebruikt werd. Het hoofdgebouw was toen als Kriegslazarett "Flandria" in gebruik. Thans is er het handelscentrum van de spoorwegen gevestigd. (Foto E. Levis juli 1988, eigen verzameling.)

de Z.A.B.'s vervoerd te worden. Ook op het platteland, in de onmiddellijke omgeving van Gent, was men niet veilig. 's Morgens kwamen vrachtwagens in de stad die van de dorpen terugkeerden waar men ook op mensenjacht geweest was.

Er kwam slechts een eind aan deze praktijken door de wapenstilstand. Langzaam keerden de opgeëisten terug en hoorde men hun beangstigende verhalen.

NOTEN

- (1) Kriegsalbum von Gent - 1916, blz. X.
- (2) Etappeleven te Gent, deel I, blz. 170.
- (3) Etappeleven te Gent, deel I, blz. 171.
- (4) Etappeleven te Gent, deel I, blz. 172.

Eddy LEVIS
('t Vervolgt)

Fig. 13. Erekruis der gedeporteerden, bij Koninklijk besluit van 28 december 1925 verleend aan Dhr. De Poorter Raymond (links). De herinneringsmedaille 1914-1918 der stad Gent is rechts te zien. De afbeelding op het diploma stelt een vader voor die afscheid neemt van zijn zontje, plunjezak aan de voeten; een Duits soldaat wacht om hem mee te voeren. (Verzameling E. Levis)

PUZZEL 1988

Toen onze Quizmaster zijn Puzzel 1988 kwam afgeven was er iets dat ons helemaal niet aanstond en dat was die valse grijnslach op zijn gezicht.

Ons bang vermoeden werd vlug bevestigd toen wij zijn proza doornamen. Hij heeft het weer niet gemakkelijk gemaakt, om niet te zeggen aartsmoeilijk. Het is niets voor beginners en wij vrezen dat zijn droom voor velen een nachtmerrie zal worden.

Degene die de volledige juiste oplossing vindt mag zich fier en zonder de minste scrupules een "Vrije Burger van Gent" noemen, met minstens zo veel recht als iemand die een nacht in het "Rolleke" gezeten heeft. Dit gezegd zijnde, zouden wij u toch willen aanraden de moed niet in de schoenen te laten zakken. Probeer het toch maar, wie weet (?) onderschatten wij onze puzzelaars. Zelfs mocht gij de eindstreep niet bereiken, laat ons weten hoever gij gekomen waart (maar wèl vóór 31 december 1988). Wij zijn altijd blij met uw reacties en commentaar. En... als gij niet volledig slaagt, krijg dan vooral geen complexen. Het is niet omdat gij DEZE puzzel niet kunt oplossen dat gij geen uitstekende Gentenaar zoudt kunnen zijn.

Een paar maanden geleden kreeg ik een merkwaardige droom. Hij is zo vreemd dat ik de puzzelaars niet wil onthouden hem even te vertellen. Men weet : wat er in het onderbewuste zit, komt tijdens de droom naar boven en dat is natuurlijk een middeleeuwse stad, die na Parijs de grootste van Europa was ten noorden van de Alpen : GHENDT.

Zoals in vele dromen was er geen chronologische tijdseenheid, doch alle gebeurtenissen, huizen monumenten en personages vielen binnen de periode van 1400 en 1500, m.a.w. tijdens de 15de eeuw. Al even verwarrend was mijn wandeling, van het ene tijdstip op het andere bevond ik me langs een totaal andere zijde van onze stad, doch alles greep plaats binnen de grenzen van de stad, m.a.w. binnen het Gentse van voor de fusie. Als toerist in mijn eigen stad herkende ik al deze plaatsen en personen, de vraag is of u deze ook herkent ?

1) Ik werd wakker en zat onder een oude boom op een gaffelvormige plaats en had een zicht op een galg aan de Molenberg. Enkele bedevaarders zaten te lezen voor een ijzeren kruis, dat in het midden versierd was met een St.-Jacobsbeeldje geflankeerd door twee knielende pelgrims. Het was vervaardigd door Jan Eebins in opdracht van het Gentse St.-Jacobsgasthuis. Daar ik toch niet verder kon slapen door het gehuil van vrouwen, die nabij een kapel zaten, ging ik op stap naar Gent en kwam aan bij een poort met een ophaalbrug en twee lage ronde torens met kapitelen. Zeer indrukwekkend was de hoge toren daarachter met een groot schilddak. Maar... wat een luguber zicht. Op de poort had men een paal geplaatst met een mensen-

hoofd ! Het was ooit eens eigendom geweest van een Jan de Vos, die in 1460 gevierendeeld werd omdat hij vijandige geschriften tegen hertog Filips de Goede had verspreid. Aan welke poort kwamen we hier terecht ?

2) Een verwittigd man was er twee waard meenden onze voorouders; Jan de Vos wist wat hem te wachten kon staan. Ik vroeg hen wat er gebeurde als men onschuldig veroordeeld werd ? Dan kwam God zelf tussen en ze verwezen mij naar een beeldengroep, die men opgericht had naar een dergelijke tussenkomst. Een vader en een zoon waren onschuldig terdoodveroordeeld geworden en één van beiden ging vrijuit indien hij de andere onthoofdde. De oude vader kon zijn zoon er toe aanzetten om hem te onthoofden. Op het moment dat de zoon wilde toeslaan kwam God tussenbeide en het lemmer vloog uit de hecht. We vragen dan ook naar de huidige naam van deze brug, waar deze beelden stonden ?

3) Opeens moesten we plaats maken voor een Florentijns koopman en agent van de Medici-bank te Brugge, op wie Karel de Stoute meer dan eens beroep deed. Ik hoorde dat hij een afstammeling was van Folco di Ricovero, de vader van de door Dante verheerlijkte Beatrice. Ondanks het feit dat hij bankier was, had hij toch grote schulden; zijn zoon zou later zelfs zijn erfenis weigeren. Hij reed naar de Nieuwstraat om te zien hoe die grote Gentse kunstenaar vorderde aan zijn altaar, dat eertijds in hun oratorium te Brugge prijkte en later overgebracht werd naar Italië. We vragen dan ook de naam van dat beroemd schilderij ?

4) Op een plein gekomen zag ik een mooi huis dat volgens een dame - die de deur van dit gebouw aan het schilderen was - toebehoorde aan de gemeente. De wevers en volders mochten er zonder enige betaling gebruik maken van de rosmolen in het huis. Uit haar gesprek op te maken hoorde ik dat zij één van de weinige vrouwen was, die lid waren van de St.-Lukasgilde. Het Museum voor Oudheidkunde te Gent bewaart nu nog steeds een mooi werk van deze schilderes, van wie we graag de achternaam willen weten.

5) In 1431 was Gent uitgekozen als onderhandelingsplaats tussen Filips de Goede, de koningen van Frankrijk en Engeland. Deze schilderes vertelde me dat haar vader Triestram meende, dat Jan van Eyck vlak bij dit plein een portret tekende van de pauselijke afgezant, die tevens als onderhandelaar in 1431 optrad. We vragen dan ook naar de plaats van het klooster waar deze gezant verbleef in die periode ?

6) Inmiddels kwam een ruiter aangereden en ik moest vlug wegspringen of ik kwam onder de hoeven terecht van zijn paard. Bij de uiting dat ik een klacht wilde neerleggen, vertelde men me dat ik dit beter uit het hoofd zou zetten, want deze heer was als jongeling - door toedoen van Jan Wielant - geheimschrijver van Filips de Goede geweest. Nadat hij baljuw was van de heerlijkheid Ten Kruise te Wervik, werd hij benoemd tot staatsraadman van de hertog. Inmiddels was hij algemeen ontvanger voor Vlaanderen,

Artois en de heerlijkheid van Mechelen geworden. Hij bezat een eigen kapel in de St.-Janskerk, waarin volgens sommige historici een belangrijk Gents geschilderd drieluik prijkte. We vragen de naam van deze hoge hommes ?

7) Als goede toeristen, die kerken en kloosters bezoeken, brachten we ook een bezoek aan een bidhuis. Prachtig ! Al die mooie muurschilderingen. Op de noordwand was St.-Joris bezig in een ongerept landschap de draak aan het verslaan. Langs de westzijde stond een mooie Calvarie met Johannes en Maria afgebeeld. Op de zuidmuur zagen we een buste van Sint-Jacob als pelgrim. In het koor zagen we St. Victor van Marseille met de windmolen en St. Adrianus met het aambeeld, die gekleed waren als Romeinse soldaten. Daarnaast zag men ook nog een Annunciatie, een Verrijzenis en de H. Drieuldigheid. In het koor stonden, naast de drie zetels vervaardigd door Jan van Vinderhoute, een gebeeldhouwd retabel, waarvan de luiken beschilderd waren door Joos Waytop en als voorstelling hadden "De 12 Apostelen met de HH. Lieven en Leonard". Weet U ook in welk oratorium we ons hier bevinden ?

8) Amaai, we waren doodop van al dat slenteren en wandelen. We gingen dan ook een goede pot pakken om even uit te blazen. Eigenaardig is wel dat bijna elke herberg zijn eigen bier maakte, het waren dus tevens brouwerijen ! Bij een stevige pint in de "Tenen pot" vertelde men mij dat het graf van Isabella Borluut, de schenkster van het Lam Gods, in de kerk lag die we van hieruit konden zien. Men waarschuwde me wel dat het gevaarlijk was om over het houten draaibrugje te gaan - dat eveneens genoemd werd naar dit "estaminet" - die voor ons over de Lieve lag. U moet u niet kwaad maken als we naar de *oorspronkelijke* middelnederlandse naam van deze "brughe" vragen ?

9) Terwijl ik aan de toog hing, kwam een man binnen die begon over het terugvorderen van stadsgelden, die de vorige machtshebbers zich hadden toegeëigend. Als leider van de Gentse opstandelingen tegen Maximiliaan van Oostenrijk was hij aangesteld geweest als ontvanger. Door zijn functie van secretaris van de schepenbank was hij nauw betrokken geworden bij de Vrede van Atrecht. Omdat Maximiliaan zich niet neerlegde bij deze vrede gesloten met de Franse koning, namen de ambachten van de schippers en de vleeshouwers in 1485 het bewind in Gent over. Onze man was toen tevens gevangen genomen maar 5 dagen later was hij reeds bevrijd en vluchtte naar Frankrijk waar Lodewijk XI hem tot hotelmeester benoemde. Trouw aan zijn stad keerde hij terug naar Gent, waar hij als leidinggevende figuur zijn eigen munt liet slaan. Wat onze man niet wist, was dat hij op de Vrijdagsmarkt zou onthoofd worden en dat met hem het Gentse verzet in elkaar stortte. Och ja, geef de volledige naam van onze man die in 1490-91 overdeken was van de kleine neringen.

10) Hij vertelde mij ook dat in de kerk, die dicht bij de Augustijnerkerk

stond het graf lag van de verrader. Deze was kanselier geweest van Karel de Stoute en Maria van Bourgondië. Hij was tevens graaf van Saillans en Middelburg en burggraaf van Ieper geweest. Door de verhoogde belastingen en de opeising der troepen was hij niet erg geliefd in de Nederlanden. Na de dood van Karel de Stoute stond hij aan het hoofd van de eerste afvaardiging van de hertogin, die onderhandelde met de Franse koning. Ondanks de smeekbede van Maria van Bourgondië werd hij door de Gentenaars op 3 april 1477 onthoofd op de Vrijdagsmarkt. Kent U de achternaam van deze zgn. verrader ?

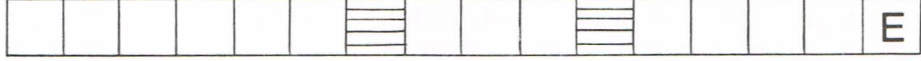
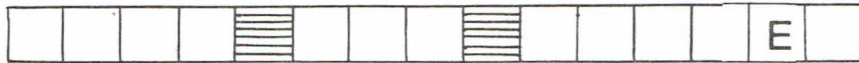
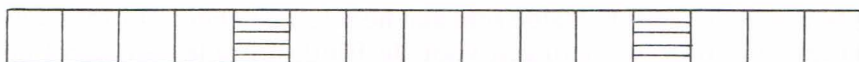
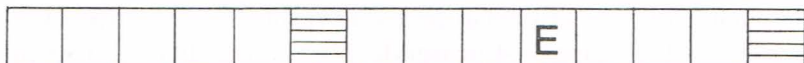
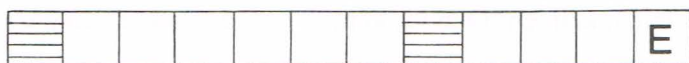
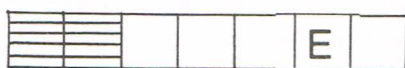
11) Inmiddels waren we terug op pad gegaan. In de Hoogpoort gekomen hoorden we dat nog maar pas een belangrijk Gents schilder overleden was, wiens gelijke men langs deze kant van de Alpen niet kon vinden. Zoals alle nieuwsgierige toeristen namen we een kijkje en aan het venster van de Samson zagen we 4 hechtsels. Maar gosepiet, die hebben de bekende afbeelding, waarnaar thans iedere echte Gentenaar om de twee maand naar uitkijkt om deze voorstelling te mogen zien ! Naast het reeds aangebracht meesterteken bracht men met een korte slag ons stadsmerk, een gotische helm en de dekenletter D aan. Deze vier kentekens werden gedragen door onze stadsboden of schalmeiers. En zeggen dat nu nog Melchior van den Abeele er de foederalen moet aandoen, zodanig dat ze het door ons nog zeer bekende uitzicht krijgen. Och ja, kent U ook de maker van deze hechtsels ?

12) Een beetje verder hoorde ik dat Maximiliaan van Oostenrijk gevangen gehouden werd te Brugge. Bij hem was ook een Gents miniaturist. Deze verluchter, die later ook wel genoemd werd "van Antwerpen", omdat hij vanaf 1468 tot aan zijn dood in 1493 in deze stad verbleef, werd op 30 oktober 1454 meester in de Gentse St.-Lucasgilde. Niet lang nadien schorste hij zijn betaling van deze opname omdat hij "in het hof" van de hertog werkzaam was. Dit kwam tot een proces tussen beide partijen, dat gewonnen werd door deze miniaturist (die gesteund werd door Filips de Goede). De Gilde moest de reeds betaalde som aan hem terug betalen. In 1468 was hij werkzaam aan de versieringen voor de Blijde Intrede van Karel de Stoute te Brugge, en voor deze vorst maakte hij een jaar later een devotieboek. Hij kreeg ook vele opdrachten van Lodewijk van Gruuthuuse, o.a. voor "Conquête de la Toison d'Or" en "Les secrets d'Aristote en miroir de l'âme". We vragen dan ook de naam van deze hofschilder van Maximiliaan van Oostenrijk.

Opeens begonnen de klokken te luiden, ik weet niet waarom. Plots werd ik wakker en hoorde dat de wekker afliep.

Hieronder treft men 12 rechthoeken met vakjes aan. Het is de bedoeling dat elk gevraagde past in één van de rechthoeken. Elke letter beslaat één vakje en de letter ij telt voor één karakter. Bij namen opteren we eerst voor de voornaam en daarna voor de familienaam, vb. : Gheerem Borluut.

Spaties tussen woorden en namen, alsook koppeltekens, worden weggelaten, vb. Maria de Saint-Pol wordt in het vakje vermeld als MariadeSaint-Pol, m.a.w. alles wordt aan elkaar geschreven. Gemakshalve hebben we de letter E reeds op zijn plaats in een aantal vakjes gezet. Verscheidene vakjes zijn geaccentueerd en het is dan ook de bedoeling, dat men met de letters die in deze geaccentueerde vakjes komen te staan, twee namen vormt van gebouwen die in de 15de eeuw in het hart van Gent stonden en thans verdwenen zijn. Over deze gebouwen kunnen we zeggen dat geen enkele Gentenaar graag één van beiden bezocht. Men ging er enkel en alleen naar toe als het moest. Onze hoofdvraag luidt dus : “Hoe noemen deze twee gebouwen ?”. Voor de spelling volgen we Frans De Potter en Guido Deseyn. VEEL GELUK !

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE

Onze Quizmaster eindigt schijnheilig met de 2 woordjes "Veel geluk". Wel, wij wensen u hetzelfde toe, want gij zult het nodig hebben. Toch voelen wij ons moreel verplicht onze lezers in bescherming te nemen tegen bepaalde excessen van onze Quizmaster. Deze man, gij zult het al wel bemerkt hebben, bezit uitgesproken sadistische neigingen die hij niet altijd onder controle kan houden. Zo wil hij de schijn wekken, door zelf hier en daar een letter E in te vullen in de vakjes van zijn rechthoeken, dat er geen verwarring mogelijk is. Wel dat is één van die verraderlijke trekjes van hem. Het is niet waar. Gij zult 2 woorden van 7 letters vinden (hopen wij), maar beiden passen zowel in de eerste als in de tweede rechthoek. Maar, als gij ze niet in de goede orde plaatst, bekomt gij 4 verkeerde letters waar gij niets kunt mee doen. Wij zouden u dus willen aanraden beide mogelijkheden eens uit te testen. Precies alsof het zó al niet moeilijk genoeg was ! Wij beginnen pas nu ten volle te begrijpen waarom onze Quizmaster ons doen zweren heeft zijn ware identiteit nooit te onthullen.

LEZERS SCHRIJVEN ONS

Van de Heer **Arthur De Decker** (Gent) ontvingen wij de volgende brief :
“In G.T. van juli 1988 schrijft M. Labyn in de reeks “Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen” over de “Keizerpoortbruggen”, p. 183, “de benaming Keizerpoort komt waarschijnlijk van de naam van de eigenaar van de windmolen welke zich in de onmiddellijke nabijheid bevond.”

Deze veronderstelling berust m.i. op een historische vergissing.

In G.T. van 15-1-75 heeft M. Steels (p. 15 tot 26) reeds een gedetailleerde geschiedenis geschreven van de Keizerpoort, zonder daarin te zeggen van waar de naam Keizerpoort komt. Daarin staat echter wel dat reeds in de *veertiende eeuw* de beide benamingen (nl. Keizerpoort en St-Clapoort) gebruikt werden en hij voegt er aan toe “de bewering dat de benaming in verband zou staan met Keizer Karel is dus onjuist. Het is *pas in 1527* dat de drukker Pieter de Keyser de toelating bekwam om een deel van het gebouw van de Keizerpoort te gebruiken. Deze Pieter de Keyser was ook papierfabrikant en door akte van 2 oktober 1527 bekwam hij de toelating naast de Keizerpoort een watermolen te bouwen voor het vervaardigen van papier.

Het lijkt mij dus totaal uitgesloten dat een benaming die reeds in de 14e eeuw bestond (en in 1427 *Kyserpoerte* wordt genoemd) zou verband houden met een persoon of familienaam die pas in de 16e eeuw op de proppen komt.

Een meer aannemelijke uitleg lijkt mij deze van M. Gyseling in “Gent’s vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen” (1954) waarin op p. 53 staat : “KEIZERPOORT : ter Keyser porten 1381, gelegen op de weg naar het Keizerrijk. Meestal Sente Claren porte genoemd.” Ook de Commissie voor Monumenten die op 29-9-1939 een ontwerp van straatnaamwijzigingen, vergezeld van een verslag van de hand van Prof. Dr. P. De Keyser (!), voorlegde aan de gemeenteraad (wijziging doorgevoerd in 1942) gaf een dergelijke verklaring bij de naamgeving van Keizersvest (in vervanging van Brusselse laan, om de verwarring te voorkomen met de Brusselsepoortstraat). In dat verslag staat o.a. : “Men bouwde twee poorten, de eene de St-Lievenspoort (omdat zij leidde naar St-Lievens-Houthem, de vermaarde jaarlijksche bedevaartplaats der Gentenaars), *de andere de Keizerpoort omdat zij leidde naar het Keizerrijk. (Men weet dat de Schelde de grenslijn vormde tusschen het Duitse Keizerrijk en het Fransche Koninkrijk tot in 1526).*

Vandaar de naam Keizersvest.”

Volgens dat verslag nam de benaming Keizerpoort de bovenhand op St-Clarenspoort op het einde van de 14e eeuw.

Voor de rest niets dan lof voor het onderzoekswerk van M. Labyn, waarvan

ik dankbaar gebruik maakte voor mijn bijdrage in het boek “Van Wei tot Wijk”, verschenen naar aanleiding van het 100-jarig bestaan van de Gentse Heirniswijk.

VRAAG EN ANTWOORD

De Heer **Eric Vergeylen** (Gent) is op zoek naar een copie van het “Plan van Gent van Johan Blaeu 1649” dat enkele jaren terug uitgegeven werd door A. De Visscher te Brussel. Kan iemand hem dit plan verkopen of laten weten waar het nog te bekomen is ?

De Heer **Jacques Cambier** (Destelbergen) die opzoekingen doet over het geslacht Vermeiren van Gent, ontving graag informatie betreffende de wijk “Buiten de Antwerpsche Poorte”. Hij is voornamelijk geïnteresseerd in plans en historiek van de periode rond 1800.

BIBLIOGRAFIE

In “Ghendtsche Tydinghen” 1985 - N° 5 - p. 306 kondigden wij de verschijning aan van het boek “Le Premier Régiment d’Artillerie pendant la Campagne des 18 jours”.

Aangezien het 1e Artillerieregiment tot in 1940 gekazerneerd was in Gent, waren veel artilleurs Gentenaars of mensen uit de Gentse regio. Bij de mobilisatie en het uitbreken van de oorlog werd het 1 A ontdebeld. Zo ontstond het 7 A dat uitsluitend bestond uit oud gedienden van het 1 A. Een klein deel van de anciens kwam terecht in de 1e Groep van het 22 A en de 1e Groep van het 32 A.

Na het verschijnen van bovenvermeld boek was er dus een groot deel oude artilleurs dat niet aan zijn trekken kwam. Daar is nu aan verholpen. Enkele maanden geleden verscheen het boek “La Campagne des 18 jours des 7 A, I/22 A et I/32 A.”

Het werd samengesteld door de auteur van het eerste boek, Luitenant-Kolonel BEM op rust Joseph Gelard. Hij is daarbij op dezelfde manier te werk gegaan, dat wil zeggen dat hij zich niet alleen gesteund heeft op de officiële documenten, maar vooral op de getuigenissen van deze die het

allemaal meegemaakt hebben, iets wat het geheel veel boeiender maakt dan de droge opsomming van feiten. Het is de grote verdienste van Kolonel Gelard dat hij enorm veel tijd besteed heeft om al deze gegevens te verzamelen, te ordenen, te controleren en een klare synthese te maken van de gebeurtenissen in Mei 1940. Daardoor werd nu weer een deeltje geschiedenis vastgelegd; zonder zijn werk zouden binnen enkele tientallen jaren vele kostbare gegevens definitief verloren gegaan zijn. Herinneren wij er aan dat het 7A een zeer belangrijke rol gespeeld heeft in de verwoede slag rond het afleidingskanaal van de Leie (Ursel).

Dit boek van meer dan 250 bladzijden, met foto's en kaarten is bijzonder interessant voor al degenen die vóór de oorlog hun dienst gedaan hebben bij het 1 A. Voor deze onder hen die in 1940 deel uitmaakten van het 7 A is het een onbetaalbaar document.

Spijtig genoeg bestaat het boek slechts in het Frans en een Nederlandse uitgave moet niet verwacht worden. Het lag aanvankelijk in de bedoeling, in geval van voldoende belangstelling, een Nederlandse vertaling uit te geven. Aangezien de belangstelling voor een dergelijke uitgave over het 1 A te gering was, moet daar dus niet op gerekend worden. Hoe komt het dat wij de geschiedenis van een Vlaams Regiment moeten lezen in een in het Frans opgesteld boek ? De uitleg is vrij eenvoudig : na de oorlog werd het Belgisch Leger gereorganiseerd, de regimenten werden afgeschaft en vervangen door bataljons. Resultaat : het Vlaams 1e Artillerieregiment werd het Waals 1e Artilleriebataljon, gekazerneerd in Bastogne.

Luitenant-Kolonel Gelard die bevelhebber was van dit Bataljon van 1981 tot 1984 had het op zich genomen de geschiedenis te schrijven van het 1 A gedurende de 18-daagse veldtocht.

Het boek kost 750 fr. (verzendingkosten inbegrepen) en kan besteld worden door dit bedrag over te schrijven op Rekening Nr. 068-0949250-35 van de "Fraternelle 1 A" - Bastogne.

H.C.

BESCHERMLEDEN 1988

Mw Bekaert-Van Pottelbergh Chr. (3000)	Dr Roland Marlier (1000)
Mw De Staute-De Loore H. (2000)	Dr André Maenhout (1000)
Marcel Van den Kerchove (2000)	Margaretha Mertens (1000)
Jean Tytgat (2000)	Piet Van Eeckhaut (1000)
Mw Destanberg-Dhaenens M. (2000)	Freddy Hoste (1000)
Solange De Stoop (2000)	Willy Van Mossevelde (1000)
Dr Eric Salminen (1300)	Dr Henri Depoorter (1000)
Louis Peeters (1000)	Henri Brasseur (1000)
Georges Delori (1000)	Kredietbank N. V. (1000)

STEUNENDE LEDEN (500)

Baron Jacques Fredericq (800)	Mw Mortier-Haesaert P.
Robert Verspeeten (777) (sic)	Gabriël Haelman
Raoul Wallaert (700)	Antoine Willems
A.J. Impens (700)	Jacques Thissen
Lucien De Temmerman (700)	Prof. Dr A. Comhaire
Ernest Pynaet (700)	Prof. Dr Eric Van de Velde
John Van Hulle (600)	Pierre Tytgat
André Peperstraete (600)	Yolande Plasschaert
Lodewijk Boutmans (600)	Serge Pauwels
Jean-Marie Marchand (600)	Firmin Andries
Bernard Cruyt	Robert Devreese
Z.E.P. Carlos Geysen	Gilbert Pauwels
Denny Baete	Etienne De Clercq
René Rodrigues	Jacques Brun
Diane Sarteel	Jacqueline Podevyn
Roger Drubbel	Richard Caese
Jean Jacques	André Rasson
Cecile Nevejans	Robert Waeri
Charles Pierre	Joseph Roosen
Sint-Lucasklooster	Dr Charles Annez
Denise Hebbelinc	Cesar Block
Z.E.H. Peter Schmidt	Georges Thysbaert
Jean-Pierre Quintyn	Gaston Hebbelynck
Marcel De Preter	Willy Steyaert
Boudewijn Machiels	Z.E.Br. René Stockman
Alfons De Buck	Dr Carlos Metdepenninghen
Mw Clément-Van de Winckel L.	André Geernaert

Adolf Bucqué
Dr Eric Veys
Georges Walraedt
Mark Rummens
Suzanne Hiernaux
Oscar De Somville
Rik Coppieters
Lucien Casteels
Ateliers Ch. Fassin en Zoon
Marc Vandegheuchte
Leopold Geerinckx
Bert Destoop
Louis Daens
Herman Hollanders
John Leten
Johan Ödberg
Jules Waeri
Pierre Geernaert
Pierre De Caluwe
Lucien Ongena
André De Cuyper
Paul Van de Voorde
Dr Charles Vuylsteke
Julien Caus
Luc Van Melle
Raoul Putman
Christian Scheiris
Robert Simons
Yvonne Hutsebaut
Norbert De Vleeschauwer
Prof. Dr Sander Evrard
Frank Ödberg
Mw Berglund-De Feyter A.
Jacques De Backer
François Bauwens
Amedee Velleman
Clara Verdegem
Jacques Piette
Gerald Mc Hugh
Bernard Dobbelaere
Gaston Huygevelt
John Cattoir
Charles Van Hecke

Christiane Van der Meulen
Frans Vandenhout
Jacques Vermeulen
Guy Kint
Marcella Cottinie
Robert De Brauwer
Z.E.H. Dirk De Backer
René Geeroms
Roland Rombaut
Mw Torrekens-De Rudder
Alexis Janssens
Guy Beyaert
Geert Van Doorne
F. Van Quaquebeke
Mw Flamme-Goethals
Robert De Kezel
Dr Philippe Driege
Albert Preys
Lucien Rowan
Paul De Groote
Prof.-Em. Dr Pieter Braeckman
Michel Noppe
Georges Defraigne
Anne Cocriamont
Etienne Van den Boogaerde
Dirk Steyaert
Luc Sonnevile
Yvan Piqué
Marcel Leclercq
André De Wilde
Robert Lybaert
Ferdinand Handovsky
Fernand De Coninck
Jean-Pierre Van der Stock
Ltn-gen. b.d. Maurice Deneve
Philippe Kreps
Jean-Pierre Roose
Z.E.H. Lambert Müller
J. Hennequin
Ir Gustaaf Veeckman
Jean-Pierre Rotsaert
Valerie Godu
Etienne Popijn

Mw Kluyskens-De Potter N.
Adrien Noest
Jean Steenbrugge
Robert De Rudder
Suzanne Vander Gracht
Marcel Coucke
Lucien Huyghe

Irené Van Acker
Jacques Verdonck
B. van der Schelden
Mw Bastin-Van Sevenant
Willem Van de Velde
Jacques Cambier
Mw. Merchiers-De Can (700)

STEUNFONDS 1988

550 - Platteeuw M.

500 - Collumbien H.

300 - Stepman M.

150 - De Vlieger M.

100 - Mw De Bouck J.; Lekens L.; Mej. De Koninck Y.; Libbrecht J.; Mw Keppens-Dentandt M.-J.; Friant L.; Bresou J.; Mertens A.; Mortier P.; Van Vlaanderen Fr.; Mw Walraeve-Steurbaut M.; De Lombaert W.; Van Goethem A.; Fortie G.; Lodrigo G.; De Graeve H.; Mw Opdorp A.; Van de Wege J.; Wallaert R.; De Ridder G.; De Rammelare L.; Mej. Van Durme E.

50 - Hoste L.; De Bruyne G.; De Smet Th.; Janssens A.; Van Brusselen E.; Verleyen W.; Elderweirt I.; Anthonis P.; Mw Arickx M.; Mw Wauters-D'haen E.; Coryn G.; Ruytinx J.; Uytterhaeghe E.; Brysse A.; Van Bossele L.; Mw De Smet S.; Peckstadt J.; Mw De Meester E.; Mw Ronsse M.

Toelage Stad Gent 1987 - 29.479

Toelage Provincie 1986 - 15.475

GÊNSCHE PRÂOT

Mietse 't mosselwîf es zûu dûuf aos nen hirpel, in de strâotlirre van Gent hêwen altijd de zot mee heur.

Op ne kîer hâod er îene ne vurte petaoter op heure kop gesmete, zûu hard dat heuren hoed schîef stond.

- Wacht, kromme sloeber, riep ze, 'k ken i !

En mee en katekolirre liep ze recht nâor den buro van police.

De komesaores bezag heur van hûufd tot de voete in keek altijd nâor heur jake.

- Wa schilt er, mij wijveke, zeid hij ezûu.

- 't En es niets, menhîere de komesaores, zei ze ezûu; 't es mij kaatse dat onder mijn jake zit; 't gâot altijd mee mee mij.

- Wat affire hê kik mee u kaatse, zeid de komesaores; 'k vrâog i wa da g'hier komt doen.

- Mijne naome ? Mietse Kneut, zei ze ezûu.

- Verstaode mij verdome nie ? riept de komesaores; 'k gelûuve dat da wijf zat es zeid hij tege zijn azente.

- Deugniete, zei ze, vurte petâoters...

- Wadde, riept de komesaores, vurte petâoters ! Tege wie mîende gij da ge spreekt ? Gij krapeleus model. We gâon u ne kîer en beetse temme. Geef mij ne kîer u adres.

Mietse begost te beve, z'en verstond er niets van; mâor ze zag wel dat de komesaores kwao was.

- Allé, zathûufd ! riept hij kwao gaowig, wâor weunde ? Wâor weunde !?

- Van achter op mijnen hoed, menhîere, zei Mietse al krijsschende.

AANVULLENDE LEDENLIJST

2439. Bouckaert P., Recollettenlei 42, 9000 GENT
2440. Z.E.H. De Backer D., Windmolenstraat 36, 9413 ERPE-MERE (Vlekkem)
2441. Mw Vancauwenberghe M., Groot-Brittanniëlaan 23, 9000 GENT
2442. Dr Dierckx L., Boudewijnlaan 113, 9300 AALST
2443. Castille J.L., Sint-Denijslaan 241, 9000 GENT
2444. Vervaeke J., Jules Van Biesbroeckstraat 42, 9219 GENT (Gentbrugge)
2445. Mw De Vos Y., Belgiëlaan 39, 9120 DESTELBERGEN
2446. Van Laere E., Koningin Fabiolalaan 55, 9000 GENT
2447. De Maertelaere G., De Gavers 5, 9761 ZINGEM (Ouwegem)
2448. Heyde P., Oude Schaapmarkt 14, 9000 GENT
2449. Dr Sabbe D., Groeneweg 28, 9870 ZULTE (Olsene)
2450. Bouckaert J., Asterdreef 32, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2451. Goossens H., Sint-Jorisgilde 19, 9330 DENDERMONDE
2452. Mw Grijp M., Oosteeklodorp 64, 9969 ASSENEDE (Oosteeklo)
2453. Mw Matthys F., Coupure Rechts 84, 9000 GENT
2454. Mw De Tier A., Gebr. Vandeveldestraat 64, 9000 GENT
2455. Cnudde L., Halvemaanstraat 175, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2456. De Vleeschouwer J., Meersstraat 92, 9000 GENT
2457. Mw De Keyser-Verleye F., Europalaan 193, 9000 GENT
2458. De Vleeschouwer C., c/o Natal Nylon Postbus 54.041, 2141 VREDEDORP (R.S.A.)
2459. Delaunois H., Oscar De Reusestraat 8, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2460. Kreps Ph., Oude Houtlei 60, 9000 GENT
2461. Van der Stichel F., Moriaanstraat 35, 9219 GENT (Gentbrugge)
2462. Madou J., Blekersdijk 23, 9000 GENT
2463. Huygens R., Sleepstraat 52, 9000 GENT
2464. Mw Heirmans F., Cipresdreef 13, 9910 GENT (Mariakerke)
2465. Acke D., Schaapherderstraat 1, 9030 GENT (Wondelgem)
2466. De Vos R., Langelede 145, 9070 WACHTEBEKE
2467. Mw Van Rysselberghe S., Warandestraat 45, 9000 GENT
2468. Janssens P., Belgiëlei 183, 2018 ANTWERPEN
2469. E.B. Schepkens F., Georges Henrilaan 278, 1200 BRUSSEL
2470. Verheye W., Ouwegemstraat 90, 9761 ZINGEM (Ouwegem)
2471. E.B. Stockman R., Jozef Guislainstraat 43, 9000 GENT
2472. Hostyn A., Geuzenberg 71, 9000 GENT
2473. Verbrugghen A., Ruitersweg 20, 8720 KORTRIJK (Kuurne)
2474. Rigaux G., Krijgslaan 184, 9000 GENT

2475. Piqué Y., Soudanlaan 4, 9800 DEINZE
2476. VERDEGEM D., Tweekapellenstraat 13, 9219 GENT (Gentbrugge)
2477. Van Nieuwenhove F., Gordunakaai 67, 9000 GENT
2478. Mw De Vetter R., Europalaan 11, 9000 GENT
2479. De Decker A., Snoekstraat 116, 9000 GENT
2480. Van de Putte R., Ossenstraat 77, 9000 GENT
2481. Mw Friedman-Callebaut, Even Sapir 56/19, 49.292 PETAH-TIQUA (Israël)
2482. Casteleyn G., Coupure Links 83, 9000 GENT
2483. Hebbelynck P., Kouter 162, 9000 GENT
2484. Ghysel R., Savaanstraat 33, 9000 GENT
2485. Ltn-Gen. b.d. Deneve M., Kouter 36, 9000 GENT
2486. Van de Vyvere L., Pacificatielaan 93, 9000 GENT
2487. Leleux F. "La Tartelle" Villars (Vaucluse), 84.400 APT (Frankrijk)
2488. Mw Flamme-Goethals, Franklin Rooseveltlaan 112, 9000 GENT
2489. Van Helsen J.P., Diamantstraat 14, 9000 GENT
2490. Huyghe M., Brusselsesteenweg 553, 9219 GENT (Gentbrugge)
2491. Mw De Jonghe M., Helsinkistraat 37, 9000 GENT
2492. Leclercq M., Visitatiestraat 167, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2493. De Bie Y., Brugsesteenweg 3, 9050 EVERGEM
2494. Spooner B., Wolterslaan 3, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2495. Ryckaert M., Henleykaai 42, 9000 GENT
2496. Lason M., 2JP Staf SPB IO, 4090 B.S.D.
2497. Carrara R., Wondelgemstraat 115, 9000 GENT
2498. Taghon F., Hoekskenstraat 112, 9130 LOCHRISTI
2499. De Rue E., Hundelgemsesteenweg 65, 9218 GENT (Ledeberg)
2500. Van Der Schelden B., Koninklijke Sint-Mariastraat 113, 1030 BRUSSEL
2501. Mw Van Winckel K., Colpaertsteeg 51, 9000 GENT
2502. Weewauters F., Bastelare 37, 9130 LOCHRISTI
2503. Kultuurdienst, Poelstraat 37, 9220 MERELBEKE
2504. Zenner P., Julius Mac Leodstraat 2, 9219 GENT (Gentbrugge)
2505. Beke F., Emiel Maeyensstraat 58, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2506. Goes A., Eendrachtstraat 2, 9000 GENT
2507. Mw Mestdagh E., Drongensesteenweg 51, 9000 GENT
2508. Mw Frigne A., Edgard Tinelstraat 31, 9110 GENT (Sint-Amandsberg)
2509. Dr Steyaert G., Prinsenhof 97, 9000 GENT
2510. Vyncke A., Potaardeweg 8, 9231 MELLE (Gontrode)
2511. Bruderlin A. Willy Maststraat 36, 9030 GENT (Wondelgem)

INHOUD 1988

1.		
Pierre-Jacques Goetghebuer		2
Inventaire archéologique : De Dodenrol		11
Het verdwenen Huis "De Sleutel" op de Zandberg		13
Uithangborden te Gent (Vervolg)		32
Van alle Markten thuis : Het Klein Vleeshuis, de Melkmarkt en de Vogelmarkt		40
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)		45
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)		54
Vraag en Antwoord		58
Documentatiecentrum : Aanwinsten 1987 (Selectie)		61
Lezers schrijven ons		63
Gênsche Prâot		65
2.		
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)		68
Inventaire archéologique : Huisgevel van 1666		76
Van alle Markten thuis. Botermarkt, Poeldemarkt, Ajuinmarkt, Kunstbotermarkt, Kleine Botermarkt		79
Uithangborden te Gent (Vervolg)		83
De ontwikkeling van de Bevolking te Gent in de tweede helft van de negentiende eeuw		92
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)		100
Puzzel 1987		104
Gentse revolutionaire figuren		107
Vraag en Antwoord		113
Lezers schrijven ons		118
Gênsche Prâot		120
3.		
Uithangborden te Gent (Vervolg)		122
Inventaire archéologique : Het Opschrift van het Gravenkasteel		128
Van alle Markten thuis : De Hooiaard, de Koornmarkt, de Fruitmarkt (Appel-, Krieken- en Pruimenmarkt), Stro- en Houtmarkt en de Boom- en Plantsoenenmarkt		129
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)		140
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)		145
Onze Puzzel 1987 en Hendrik van Gent		156
Gentse revolutionaire figuren : Constant Hopsomere		160
Vraag en Antwoord		167
Documentatiecentrum. Werking 1987		174
Bibliografie		176
Gênsche Prâot		177
Het A.M.S.A.B.		178
4.		
In Memoriam Roger Van Aerde		182

Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)	183
Inventaire archéologique : Stadsgevangenis “de Mammelokker”	188
Josse Delehay	190
Uithangborden te Gent (Vervolg)	196
Hongerlijders in de Tuin van het Hortusmuseum	201
Van alle Markten thuis. Deel 5.	206
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	216
Wat een paar getallen ons vertellen of hoe wij de Mule Jenny enkele geheimpjes ontftutelen	221
Gentse revolutionaire figuren : Jacques-Guillaume Meyer	223
Vraag en Antwoord	233
Lezers schrijven ons	235
Gênsche Prâot	238
Bibliografie	238
Aanvullende ledenlijst	240
5.	
Van alle Markten thuis : De Vrijdagmarkt en de Garenmarkt	242
Inventaire archéologique : Het Portret van Jan Boeksent	253
Uithangborden te Gent (Vervolg)	255
Een Bargie voor Koningen	265
Gentse revolutionaire figuren : Charles Van Hulthem	267
Een volkse Straatbenaming	278
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)	
De St-Lievensbrug en de St-Lievenspoort	279
De mysterieuze Hendrik van Gent	290
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	291
Vraag en Antwoord	296
Gênsche Prâot	296
6.	
Gentse revolutionaire figuren : Jean Robert Graham	299
Inventaire archéologique : Grenzen van de grondgebieden van Gent en van Sint-Pieters	307
Armand Heins	308
Uithangborden te Gent (Vervolg)	313
Van alle Markten thuis. Deel 7. Van Kloostermarkt, Potjesmarkt en Dievenmarkt naar Prondelmarkt	318
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	330
Voeding 1819 in “Het Tuchthuis” te Gent	334
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)	335
Zivil-Arbeiter-Bataljon 4 te Gent	341
Puzzel 1988	352
Lezers schrijven ons	358
Vraag en Antwoord	359
Bibliografie	359
Beschermleden - Steunende leden - Steunfonds	361
Gênsche Prâot	364
Aanvullende ledenlijst	365